

ФОРМИРАЊЕ 1. БАТАЉОНА НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКЕ ВОЈСКЕ СРБИЈЕ

Од краја децембра 1942. до краја јануара 1943. године у Београду је боравио Светозар Вукмановић Темпо, који је, као делегат Врховног штаба, пролазио за Македонију. На више састанака са Покрајинским комитетом, он је пренео упутства Централног комитета КПЈ. На тим састанцима анализирана је и војно-политичка ситуација у Србији. Општи закључак је био да је у Србији сазрела ситуација да се одлучније развије оружана борба и, с тим у вези, да се формирају оперативне јединице НОВ Србије. Такав закључак битно је усмерио тежиште будуће активности Покрајинског комитета и Главног штаба. Почели су се непосредније разматрати проблеми формирања оперативних јединица, у које су укључени и окружни комитети. О истом проблему Светозар Вукмановић пише Покрајинском комитету 11. фебруара 1943, после саветовања на планини Кукавици, у јужној Србији:

„Закључено је да се престане са дефанзивом и пређе у офанзиву. Предвиђено формирање бригаде. Указано на такмичење свих крајева ко ће први формирати бригаду и чија ће се звати „Прва српска бригада“. Расположење народа одлично”.⁵³

⁵³ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 15.

Од 6. до 8. фебруара Светозар Вукмановић Темпо је присуствовао војно-политичком саветовању Окружног комитета Лесковца и формирању 1. јужноморавског НОП одреда (7. II); средином фебруара прешао је у Црну Траву и формирао 2. јужноморавски одред; 21. фебруара био је у Врању, а потом је отишао у Македонију. Занимљиво је да су о његовом проласку кроз Београд четници сазнали тек после осам месеци.

Непосредне припреме за формирање оперативних јединица почеле су тек у априлу 1943. године. Језгро за њихово формирање требало је да буду одреди, па је најпре ваљало њих обновити, омасовити и учврстити. Распуштање Чачанског и Ваљевског одреда Покрајински комитет је оштро критиковао. Он 16. фебруара пише Окружном комитету Чачка:

„Распуштање одреда је издаја НОБ. Зато одмах, упркос зиме, предузмите мере да одмах створите одред. То је један од ваших најглавнијих задатака. То ћете видети из писма Главног штаба...”

Исто тако, у то време он упозорава Окружни комитет Аранђеловца да се вредност партијске организације цени по томе да ли има или нема одред и каква је његова борбена готовост.

Почетак 1943. године најавио је фазу обнављања, омасовљавања и учвршћивања одреда. Већ 18. фебруара обновљен је Чачански, 8. марта Ваљевски, а 6. маја Космајски одред. Ваљевски и Космајски одред формиран су од бораца издвојених из 1. шумадијског одреда. И поред тога, 1. шумадијски одред је у мају формирао још две чете — Колубарску и Орашачку.

У том периоду (20. фебруара) и политички комесар Главног штаба пише из Београда команданту Главног штаба:

„У Београду је велико расположење за одлазак у одред, нарочито данас, како због ситуације на фронту,

„Команда Београда Југословенске војске у Отаџбини” је 23. октобра 1943. известила „Начелника штаба Врховне команде”: „Установљено је да је пре немачке офанзиве на Црну Гору (реч је о петој непријатељској офанзиви — И. Ђ.) кроз Београд пропутовао Светозар Вукмановић — Темпо, дипломирани правник, из Црне Горе, члан Врховног Титовог штаба и да је отишао према Лесковцу са задатком да концентрише партизанске снаге на тремеји Југославије, Бугарске и Грчке ради стварања Балканског партизанског штаба. Вукмановић је већ створио свој штаб, има радио-станицу и да није дошло до немачке офанзиве у Босни и Црној Гори, из Босне би прешао Тито са свим одредима и Штабом као врховни командант Балканског штаба партизана. Циљ је био, на овом терену створити јак партизански покрет, пренети његов акциони радијус на Бугарску и тако се повезати са Совјетима на Црном мору...” Архив ВИИ К-121, фасц. 1, док. бр. 31/1.

тако и због купљења на присилне радове. Велика је штета што не постоји бар мало ослобођене територије, па би народ сам налазио одреде. Не треба да нас плаши немање оружја, јер јаки одреди ће обезбедити од непријатеља довољно оружја.⁵⁴

За пребацивање у одреде илегалца које је шнила полиција и нових бораца из Београда Покрајински комитет и окружни комитети успоставили су више илегалних канала, који су, преко Раковице, Кијева, Болеча, Чукарице и Сремчице, водили за Шумадију, преко Земуна за Срем, а преко Ниша за јужну Србију. У то време ступило је у 1. шумадијеки и Космајски одред највише сељака из Шумадије, а радника и ђака из Београда.

Тако је постепени развој одреда од почетка 1943. године довео до друге фазе развоја НОП-а у Шумадији. Мали и расцепкани одреди, којима су руководили окружни комитети, нису више могли да задовоље потребе даљег развоја борбе. То су могле само оперативне јединице, батаљони и бригаде, под непосредном командом Главног штаба.

Политички комесар Главног штаба предложио је Покрајинском комитету, 26. априла, да за команданта 1. батаљона НОВ Србије буде постављен Милутин Јеленић Чича, из Трнавe (опленачки срез). У образложењу наводи да је то старији човек, ратник са солунског фронта, културан, бистар и у народу популаран. Покрајински комитет је обавестио комесара писмом од 6. маја да се слаже са предлогом, али је, на жалост, Јеленић погинуо већ 15. маја.⁵⁵ У истом писму се из-

⁵⁴ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 24.

⁵⁵ Милутин Јеленић Чича био је имућан и угледан сељак и члан КПЈ. Ангажовао се у ослободилачком покрету од 1941. године. У пролеће 1943, са три сина, ступио је у 1. шумадијски одред, што је врло позитивно одјекнуло у народу. С групом рањеника открила га је СДС на Камењару (Венчац), 15. маја 1943. Са три рањеника пробио се до Босуте (Орловца), где су два рањеника погинула, а он је, с трећим, заробљен и одведен у станицу СДС Јерменовци. Ту су убијени. Његову жену Лепосаву и кћер Станицу заклали су четници у лето 1943. Два сина су му погинула. Рат је преживео само најстарији син, Живадин.

носе предности дејства оперативних Јединица над дејствима одреда, истичу проблеми око њиховог формирања и указује на начин како да се они реше:

„Писали смо ти прошлог пута о стварању Космајског одреда. То што смо ти писали, ми смо сада развили у одређени став по питању подизања партизанских јединица на виши ступањ. Ради се о стварању Нар. осл. војске, батаљона и бригада. Ми смо заједно са тобом и Т.(емпом) дошли до таквих закључака још зимус. Сматрамо да је баш сада моменат да се то оствари, - у овом случају у Шумадији.

Узети курс на стварање батаљона и бригада у Шумадији, означава преокрет у нашем раду, што захтева ревизију и усклађивање томе циљу свих политичких, војних и организационих питања нашег рада...”⁵⁶

Суштина узетог курса била је да оперативне јединице постану носилац појачане оружане борбе против непријатеља. Њихова предност над одредима била је у томе што су бројно веће и имају већу ватрену моћ; због тога су и способније да туку јаче непријатељске снаге и да борбена дејства преносе са једног на друго подручје. Оне, даље, нису ограничене локалним границама, имају већи радијус дејства, покретљивије су, способне за самостална дејства и решавање већих, оперативних задатака. Погодније су и за ширу мобилизацију и прихват нових бораца и, у целини, обезбеђују бржи развој Ослободилачке борбе.

Предвиђало се да оперативне јединице буду потчињене непосредно Главном штабу. После њиховог формирања одреди би и даље остали у својим рејонима, да дејствују као територијалне јединице. Њихови задаци били би да, сем вођења борбе, мобилишу нове борце за своју попуњу и за попуњу оперативних јединица, да решавају разне војне, политичке, административне и позадинске задатке и др.

Покрајински комитет је усмерио тежиште своје политичке активности да оствари такав курс. То се види и из писма које је упутио 6. маја Окружном комитету Крагујевца:

„Наша главна задаћа је — одред, војска. Парт. орг. мора све силе усмерити у том правцу да се партизанске

¹³⁴ Зборник, том I, књ. 5, док. бр.88и98.

јединице подигну на виши степен. Сви услови постоје за стварање војске (батаљона, бригада) уз обавезно остајање одреда на терену."⁵⁷

Истог дана Покрајински комитет је обавестио поштитчког комесара Главног штаба:

„Решили смо да Слободан буде командант бригаде, уз досадашњу дужност, а ти пол. комесар, уз све досадашње дужности! За Слободана смо чврсто убеђени да је то најисправније. За тебе нас брине твоја физичка слабост, више него твоје можда делимично одвајање од досадашњих послова!"⁵⁸

Бећ 15. маја Покрајински комитет поново пише Окружном комитету Крагујевца:

„Другови, ми смо поставили као први и најглавнији задатак да се у најкраћем року формира са вашег и ОП. Мл. (окружног повереништва младеновачког — И. Ђ.) терена бригада. Уложите све снаге за извршење напред реченог, јер је то услов и за стварање бригаде. Ваше су могућности велике. Одговорите на терор непријатеља стварањем Шумадијске бригаде! Не заборавите да смо ми сада баш на оној прекретној тачци када можемо и треба да изађемо из зачаурености и обруча окупатора и издајника који нас је стекао читаве 1942. године. Непријатељи осећају да се ми налазимо на тој тачци и хоће да нас врате натраг. Не дозволимо да се то догоди, већ разбијмо тај обруч и кренимо у корак са нашим друговима из Хрватске, Словеније, Славоније, Босне, Срема, Црне Горе, Санцака и Далмације".⁵⁹

Како се из докумената види, конкретно се ради на формирању батаљона, а планира формирање бригаде.

Формирање оперативних јединица у Шумадији било је омогућено: (1) постојањем одреда, дотада израшлих у јаке војне јединице, које су се успешно носиле с непријатељским снагама и могле послужити као језгро новим, снажнијим јединицама; (2) спремношћу народа Шумадије да се бори за ослобођење земље, односно све већим приливом нових бораца — сељака из шумадијских села и радника и интелигенције из Бе-

³⁷ Архив Србије, док. бр. 232.

⁵⁸ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 49.

⁵⁹ Архив Србије, ОК КПЈ Крагујевац, док. бр. 102.

ограда. Очевидно је да је Шумадија била подручје на које су Покрајински комитет и Главни штаб у то време испољили највећи утицај у погледу развијања одреда и народноослободилачке борбе у целини.

По оцени Покрајинског комитета, непосредни задатак новоформиране бригаде требало је да буде ослобођење планинских масива западне Србије, разбијање четника Драже Михаиловића и заштита народа од непријатељског терора. Планирано је да дејствује првенствено у западној Србији, али и у Шумадији и на територији целе Србије, а по потреби и изван ње. У погледу тактике предвиђено је да једновремено удара свим снагама по једном циљу, а не подељено, на више циљева. Само изузетно, из тактичких разлога, могла би привремено да дејствује по мањим јединицама, али, начелно се не би смела цепати на чете и батаљоне.

Оперативне јединице у Србији требало је, природно, да буду идентичне са осталим јединицама НОВЈ, према чијем узору и иокуству су и стваране. То је, у ствари, виши степен војне организације, који ће, уз друге услове, довести до распламсавања ослободилачке борбе широм Шумадије и Србије. За те јединице планирано је изабрано људство, са најбољим наоружањем. Оне би имале властито позадинско обезбеђење (интендантуру, која решава проблеме исхране, санитет, за збрињавање рањеника итд.). У Шумадији је исхрана јединица још зависила од меених услова, (храну су углавном обезбеђивала сеоска домаћинства), а збрињавање рањеника од расположивог санитетског материјала, медицинског кадра и капацитета земуница.

Да би се што боље извршио прелазак на виши степен војне организације, кадрови за оперативне јединице изабрани су из партијских руководстава на терену и из одреда, а за нове дужности обучавани су на курсевима.

Пре формирања оперативних јединица регулисан је њихов однос са окружним комитетом, одредима и разним органима НОП-а на терену. Разграничавање надлежности обезбедило је усклађеност њиховог рада, избегавање преплитања послова и задатака, рационал-

није коришћење снага, што је позитивно утицало на даљи развој оружане борбе.

Подручје Шумадије, на домаку Београда, и за НОП и за окупатора и његове слуге, имало је изванредан политички и геостратегијски значај, па су се и једна и друга страна огорчено бориле да га држе под својом контролом. Непријатељ је у Шумадији увек имао концентрисане јаке војне и полицијске снаге, а њима су могле парирати исто тако јаке оружане снаге НОП-а, тј. само оперативне јединице.

У време формирања прве оперативне јединице у Шумадији, главнина НОВЈ водила је чувену битку на Сутјесци, своју најтежу битку у НОР-у. Зато се у то време није могло рачунати ни на какву помоћ са стране, па је формирање оперативних јединица у Шумадији извршено сопственим снагама — снагама организација КПЈ, одреда и становништва.

Покрајински комитет, 7. маја, у писму Окружном комитету Младеновца, поново износи чврст курс за стварање оперативних јединица. Он сматра да на подручју округа Младеновац треба да остане Космајски одред (20—30 људи), а да тежиште буде на формирању батаљона, одвојено од одреда, који би, са другим батаљонима, дејствовао на целој територији Србије, а да се за војно и политичко руководство, нарочито у батаљону, морају дати најбољи руководиоци.

Због сложености задатка, Покрајински комитет и Главни штаб су одлучили да бригаду формирају постепено, тј. да се прво формира један оперативни батаљон, који ће дејствовати на подручју Шумадије и бити под непосредном командом Главног штаба. А када се, кроз борбу тог батаљона, стекну искуства, оспособе кадрови и обезбеде остали услови, да се формира бригада.

Главни штаб је доставио 10. јуна писмено наређење 1. шумадијском одреду да изврши припреме за формирање батаљона.

„Овај штаб ће — стоји у наређењу — приступити формирању Шумадијске бригаде од бораца 1. Шумадијског и Космајског одреда. Као први корак биће стварање једног самосталног батаљона. За тај батаљон даће, и то: 1. шумадијски одред 60 људи, а Космајски 40 људи...”

Шумадијском одреду наређено је да изврши припрему људства за улазак у батаљон, односно да издвоји 60 најбољих бораца и руководиоца, и од њих да формира две чете, да са четама одмах почне обуку, да се оне убудуће крећу и дејствују увек заједно, под командом „друга Луке⁶⁰ и друга Милана”.⁶¹ Наређене су и остале припреме: лекарски преглед људства, набавка потребног алата и прибора, припрема административних књига, прикупљање војне литературе, обука митраљеца итд. У наређењу је задатак батаљона овако одређен:

„Задатак батаљона првенствено: уништавање Дражиних банди и чишћење терена од његових шпијуна и осталих петоколониша. И то немилосрдно ...

21. VI у ноћ и 24. VI у ноћ да дате везу на граничном пункту овом делу батаљона са којим ће доћи и командант овог штаба у циљу коначног формирања батаљона и решавања осталих питања вашег одреда. Ви ћете припремити место за ову сврху и ту довести тамошњи део батаљона...

Од Ваљеваца узмите два минера за батаљон, а дајте им друга два борца.

Поменућу одлуку о формирању бригаде држите у највећој тајности”.⁶²

Тада су почеле припреме за формирање оперативних јединица на територији целе Србије. Главни штаб је издао 29. јуна наређење 1. јужноморавском одреду, у коме се каже, између осталог:

„У вези са нашом одлуком да се на терену вашег одреда формира Н.О.П. бригада наређујемо вам следеће: формирати 2 ударна батаљона... У ударне батаљоне - одабраћете добре борце и дисциплиноване и снабдети их са довољно аутоматског оружја. Штабове батаљона по-

⁶⁰ После погибиие Милутина Јеленића, за команданта батаљона је предвиђен Лука Спасојевић, али је и он погинуо 6. јуна 1943, у Брајковцу. Заменик команданта батаљона требало је да буде Милосав Влајић, али је и он погинуо 23/24. јуна, приликом напада на станицу СДС у Влашкој, када је, са привременом четом Космајског одреда, пошао на формирање батаљона.

⁶¹ Милан-Мирослав Јовановић Трулеж, касније политички комесар батаљона.

⁶² Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 63

ставите од најбољих војних и политичких руководиоца Штаба одреда...⁶³

Припреме за формирање 1. батаљона НОВ Србије у Шумадији наређене су благовремено. Највише је пажње поклоњено избору људства и обуци бораца, нарочито митраљезаца и минера. Све се то радило у тешким условима, у општој оскудици борбених и материјалних средстава, водећи у исто време непрекидне борбе са непријатељем.

У време тих припрема командант Главног штаба се налазио код Космајског одреда, одакле је пратио припреме. У шуми Маковици, северно од Ковачевца, у његовом присуству, из Космајског одреда је 23. јуна издвојено 40 бораца за 1. батаљон НОВ Србије. Истога дана та привремена чета (командир Милосав Влајић, политички комесар Лазар Љубоја) пошла је ка Букуљи, где је предвиђено формирање батаљона. С њом је ишао и командант Главног штаба. Чета је уз пут, у току ноћи, заједно са 1. четом Космајског одреда, напала станицу СДС у Влашкој, код Младеновца. Из станичне зграде, чији су прозори били заштићени металним решеткама, које су онемогућавале убацивање ручних бомби у унутрашњост просторија, припадници СДС су пружили жилав отпор. При покушају да убаца бомбу у станицу, погинуо је командир Влајић.⁶⁴ Станици СДС притекли су у помоћ Немци из Младеновца. После одбијања првог напада Немаца, командант Главног штаба наредио је да се напад на станицу обустави, а чета пребаци преко друма и пруге и настави покрет ка Космају. Сутрадан, 24. јуна, привремена чета водила је борбу на Космају са припадницима СДК, а потом наставила покрет ка Букуљи. У рејон Гараша (Шутица, к. 472) стигла је 26. јуна ујутро.

⁶³ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 70.

⁶⁴ Као рањеник, командир Влајић је био у заклону са осталим рањеницима. Међутим, дошао је у борбу и погинуо. Те ноћи је тајно и сахрањен да би се од непријатеља прикрила његова погибија. Немци су сутрадан псима — трагачима пронашли његов гроб и идентификовали леш. Ни до данас није утврђено шта су са њим учинили.

У Гарашима (заселак Марковића куће) одржан је 27. јуна састанак Главног штаба са делом чланова Покрајинског комитета и делом чланова Окружних комитета Крагујевца и Младеновца.⁶⁵ Обезбеђивао га је 1. шумадијски одред, чија је Орашачка чета из Стојника, с имања власника фабрике цакова у Младеновцу, дотерала неколико оваца — за исхрану. Састанак је завршен истог дана доношењем одлуке да се од делова 1. шумадијског, Космајског и Ваљевског одреда формира 1. батаљон *НОВ Србије*, као прва оперативна јединица, која ће бити под командом Главног штаба. Батаљон је био, у ствари, језгро касније формиране 1. шумадијске бригаде.

Јединице предвиђене да уђу у 1. батаљон почеле су да се прикупљају у рејону Букуље, три дана раније. Ваљевски одред⁶⁶ је 23. јуна дошао са Рудника на Венчац. Сутрадан је прешао на Букуљу и заноћио на Шутици, изнад Гараша. Ујутро, 26. јуна, на Шутицу је стигао и командант, Главног штаба, са четом Космајског одреда која је била одређена да уђе у састав батаљона. Истог дана на Шутицу је стигао и 1. шумадијски одред, без Рудничке чете.

Чете су наизменично париле одела и чистиле оружје, изводиле обуку и одржавале састанке, а увече су се склониле од кише у Гараше.

*

Први батаљон⁶⁷ *НОВ Србије* формиран је 28. јуна у „Првомајском логору“, на Букуљи, на месту где је Првог маја 1942. године обновљен 1. шумадијски

⁶⁵ Према сећању Милована Милосављевића и Илије Јовановића, састанку су присуствовали: Драги Стаменковић и Ивица Девчић (Воја Обалац), Радивоје Јовановић Брадоња, Мома Марковић, Душан Петровић Шане и чланови Окружног комитета Крагујевца, Милош Минић из Окружног комитета Чачка, штаб 1. шумадијског одреда и још неколико чланова других окружних комитета у Шумадији. Био је присутан и командант Чачанског одреда, Раденко Мандић.

⁶⁶ Архив Србије, Дневник Ваљевског НОП одреда, бр. I ШО „МБ“ 27.

⁶⁷ У разним изворима батаљон се различито назива: 1. батаљон 1. шумадијског НОПО, Шумадијски ударни бата-

одред. У састав батаљона ушли су избрани борци 1. шумадијског, Космајског и Ваљевског одреда. Формирање батаљона су извршили командант и политички комесар Главног штаба Србије.⁶⁸

Батаљон је имао три чете и штаб који су сачињавали: командант Милош Дудић Суворорац, до тада командант Ваљевског одреда; политички комесар Мирослав Јовановић Трулеж, до тада члан Окружног комитета Крагујевца; око месец дана касније, за заменика комесара је дошао Лазар Љубоја Миле; начелник штаба (ађутант) Илија Јовановић Лала, до тада војни инструктор у 1. шзшадјском, Космајском и Ваљевском одреду, интендант Петар Владетић Галама; санитетски референт Владимир Петровић (Никола Накарада), до тада санитетски референт у 1. шумадијском одреду; руководилац агитпропа професор др Милош Савковић.

Састав команди чета:

У 1. чети: командир, уједно заменик команданта батаљона, Михаило Ивковић Бели, до тада командир Рудничке чете 1. шумадијског одреда; после његове погибије постављен је Душан Репач (Пера Књижар); политички комесар Лазар Љубоја Миле.

У 2. чети: командир Живорад Симић (Жика Вивац), политички комесар Јова Роган, а после њега Тома Бреуљ Вуја.

У 3. чети: име командира није утврђено, политички комесар Стојанче, чије рођено име и презиме није утврђено, а после његове пошбије Јела Старчевић.

На дан формирања, у строју батаљона било је 102 борца, 93 у четама, а 9 у штабу батаљона.⁶⁹ Свака чета имала је око 35 бораца, са по два пушкомитраљеза. Борци су били наоружани пушкама и ручним бомбама.

љон, 1. батаљон ослободилачке војске Србије, 1. ударни шумадијски батаљон, и сл. Његов званични назив био је: 1. батаљон НОВ Србије, па се у тексту тако и назива.

⁶⁸ После формирања батаљона, Главни штаб је добио званични назив — Главни штаб НОВ и ПО Србије.

⁶⁹ Према већем броју извора и сећању учесника, попуна није извршена како је планирана. Из 1. шумадијског одреда у батаљон је ушло 60, из Космајског 27 и из Ваљевског 15 бораца.

Постројеном батаљону говорили су политички комесар (о политичкој ситуацији у свету, у земљи и у Шумадији) и командант Главног штаба (о значају формирања батаљона и о његовим задацима). Свечаност је завршена пригодним културно-забавним програмом и општим весељем.

Инспирисан формирањем батаљона, борац Драган Маузер компоновао је корачницу „Марш 1. шумадијског батаљона“. Почињала је стиховима:

Пун је снаге
Пун је моћи
Шумадијски батаљон!
Реком крв ће
Свуда потећи
Где год води борбу он.⁷⁰

Политички комесар Главног штаба формирао је истог дана партијске ћелије у четама и штабу батаљона. Према извештају политичког комесара батаљона, Мирослава Јовановића, у ћелији 1. чете било је 8 чланова и 7 кандидата за чланове КПЈ; у 2. чети 9 чланова и 3 кандидата; у 3. чети 9 чланова и 5 кандидата; штапска ћелија имала је 3 члана Партије. Било је предвиђено да се у штабу, када се попуни, формирају две ћелије — штапска и ћелија помоћног дела штаба.

Према томе, укупно у батаљону било је 29 чланова Партије и 15 кандидата.⁷¹ Када се томе дода број чланова СКОЈ-а, иако он није утврђен, може се претпоставити да су чланови КПЈ и СКОЈ-а чинили преко половине састава батаљона.

⁷⁰ Драган Маузер је погинуо 5. децембра 1943, у Вучићу, код Раче Крагујевачке, као секретар лепеничког среског повериштва КПЈ.

⁷¹ Према сећању Илије Јовановића, начелника (ађутанта) штаба батаљона и секретара штапске ћелије, у ћелији штаба био је он са још двојицом чланова Партије. Командант и политички комесар нису били партијски повезани у њој, што значи да је батаљон имао 31 члана КПЈ.

ДЕЈСТВА 1. БАТАЉОНА ДО МЕЂУОКРУЖНОГ ПАРТИЈСКОГ И ВОЈНОГ САВЕТОВАЊА У ШУМАДИЈИ

УПАД У АРАНЂЕЛОВАЦ, 23/29. ЈУНА 1943.

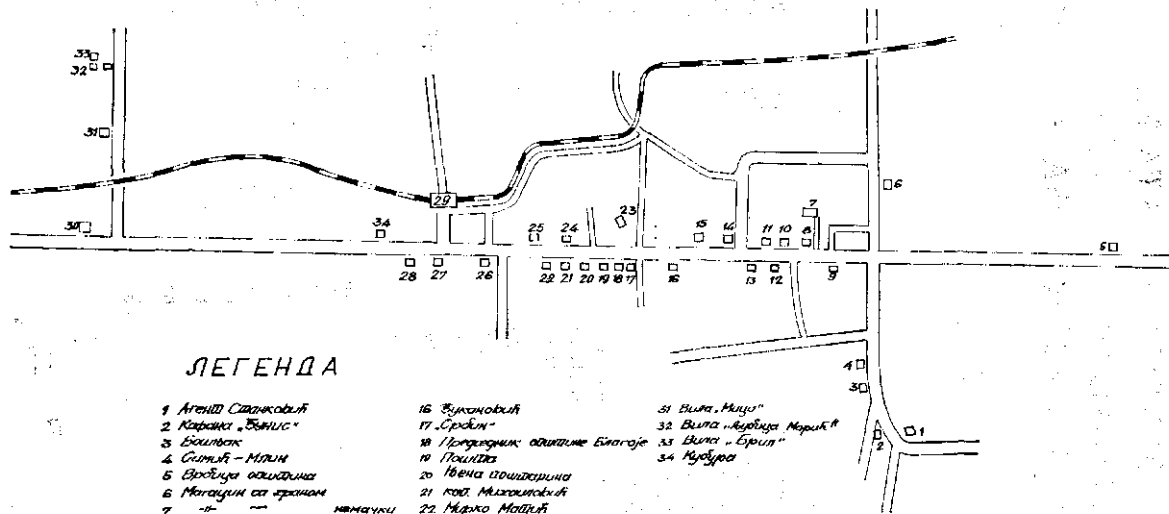
Одлуку да батаљон упадне у Аранђеловац донели су Главни штаб и Окружни комитет Крагујевца. Аранђеловац је био среско место, са јаким непријатељским гарнизонам, а у њему се налазио један од центара немачке војнообавештајне службе АБВЕР, за који је радило неколико домаћих издајника. Подаци које је центар прикупљао служили су непријатељу за нападе на одреде, хапшења и прогоне присталица НОП-а у граду и широј околини.

О раду групе сарадника непријатељске обавештајне службе знало се доста. О томе је Окружни комитет обавестила обавештајна група НОР-а. У Аранђеловцу је у то време организовано прикупљало податке за НОП око 20 људи.⁷² Подаци су прикупљани у непријатељским јединицама и установама и били су веродостојни. Достављани су под шифром само одређеним лицима у Окружном комитету. У селима су на обавештајном раду ангажовани чланови и кандидати КПЈ, одборници и други сарадници НОП-а. Обавештења су достављали најближој јединици или партијским радницима.

Подаци о групи која је радила за немачку обавештајну службу, прикупљани у дужем периоду и из ви-

⁷² Била је то група којом је руководио Драгомир Петровић Гема (под шифром „ИКА“). Њени чланови радили су у среском начелству, на железници и у разним квислиншким установама. Секретар месног комитета у то време била је професорица Видосава Радојковић, чланови Бранислава Богојевић и професор Милица Дукић, а активисти кројачица Ната Дамјановић и Живота Белошевац.

ПЛАН АРАНЂЕЛОВЦА
са објектима планираним за напад ноћу 28/29. јуна 1943. год.
Подаци добијени од обавештајне службе из Аранђеловца
(Докуменат се чува у Архиву Србије И ШО „бм“ 28)

ЛЕГЕНДА

1 Агенци Саванковић	16 Вукановић	31 Вила „Мица“
2 Кавана „Бенис“	17 „Србин“	32 Вила „Љубица Марик“
3 Билвак	18 Прогресишки одделение Битогаје	33 Вила „Бурли“
4 Стамб - Милин	19 Поштом	34 Култура
5 Врбница одделение	20 Вена Социјалиста	
6 Магазин са тргом	21 код Михаиловић	
7 - - - - - немачки	22 Мило Милић	
8 Канцеларија Јанковић, одделение	23 Целиноста	
9 Рајскић	24 Јанковић	
10 Медич	25 „Врбница“	
11 Водна електрична	26 Школа - Врбница	
12 Полиција и заштора	27 Врбница Рад	
13 Пивара	28 код Дошковић	
14 Јанковић	29 Врбница одделение	
15 Бана и збо одделение	30 Вила „Звездане“	

ше извора, упућивали су на то да им се рад може спречити једино извођењем пред народни суд и кажњавањем за издају.

Према подацима обавештајне службе, 28. јуна у Аранђеловцу се налазила мања немачка јединица, батаљон 24. бугарске дивизије и око 100 припадника СДС. Укупно око 1.200 непријатељских војника. Тог истог дана, пред мрак, стигао је и један батаљон 5. СС-немачког полицијског пука, јачине око 850 војника. Немачке и бугарске јединице биле су смештене у хотелима „Шумадија“ и „Старо здање“, у парку, у западном делу града, а СДС у својој станици, у источном делу града. Није утврђено да је непријатељ открио прикупљање одреда на Букуљи да би због тога ојачао гарнизон у Аранђеловцу.

Дејства батаљона планирали су командант Главног штаба и штаб батаљона, а Окружни комитет Крагујевца хватање окупаторских сарадника, њихово са слушавање и суђење.

Планом напада предвиђено је да батаљон и група партијско-политичких радника (око 120 бораца) упадну само у источни део града, а 1. шумадијски одред да остане на Букуљи ради прихвата и обезбеђења батаљона ако се буде морао извучити под притиском непријатеља. Циљ је био да се похвата, осуди и казни група сарадника непријатељске обавештајне службе и да се борци енабдеју одећом, обућом и другим средствима. Покрет је требало извести правцем: Букуља—Травно поље—Врбица (заеслак Војчица) — Аранђеловац (рејон врбичке цркве).

Детаљнијом разрадом плана предвиђено је:

— да једна чета поседне положај за одбрану на линији Ћикино брдо—железничка станица, пресече главну улицу и обезбеди остале снаге од напада немачких и бугарских јединица са западне стране, односно из хотела „Шумадија“ и „Старог здања“, на источни део града, у којем ће групе хватати сараднике окупатора и приводити их у кафану „Ћунис“ ради саслушања и суђења;

— да друга чета блокира станицу СДС, остављајући у исто време заседе које ће затворити правце Младеновац—Аранђеловац и Топола—Аранђеловац и прекине телефонске везе на тим правцима;

• да трећа чета, подељена у групе, похвата и приведе сараднике окупатора; Милован Милосављевић, члан Окружног комитета Крагујевца, најбољи познавалац града, на Букуљи је од чете формирао групе, јачине 3—5 бораца, и свакој одредио којег ће сарадника непријатеља да ухвати и приведе. У свакој групи био је још један борац који је лично знао издајника или бар кућу у којој живи;

— да до 23 часа једна група бораца онеспособи трафостаницу и остави град без осветљења, а друга да покида телефонске линије између Аранђеловца и Лазаревца;

•— после извршеног задатка, батаљон ће се повући истим правцем којим ће ући у Аранђеловац. У заштитници је 1. чета.

План је био врло смео, чак ризичан, нарочито због пристиглих појачања непријатељу, али зато студиозно израђен. Тајност, брзина, смелост и ноћ обезбеђивали су изненађење. Интервенција Немаца и Бугара у току ноћи није се очекивала. Али, и у случају напада њихових јачих снага, батаљон се могао брзо и безбедно повући. Борци су добро познавали терен, а имали и сигурне водиче.

Пред полазак из „Првомајског логора“ на Букуљи, командант батаљона је још једном објавио задатак и нагласио његов значај. Батаљон је извршио покрет, а 1. шумадијски одред је остао на падинама Букуље. Одређене групе су пре тога упућене да би до 23 часа стигле на одређене објекте и на време ступиле у акцију.

Штаб батаљона је самостално руководио целом акцијом иако се са њим кретао командат главног штаба.

Нешто пре 23 часа колона је приспела близу периферије града и поделила се према предвиђеном плану. Кад је у граду нестало струје, свака група је кренула својим правцем. Друга чета је трчећим кораком упала у град, посела положај између железничке станице и Ђикиног брда и пресекла везу између његовог источног

и западног дела.⁷³ Трећа чета је поставила заседе, за-творила одређене правце и блокирала станицу СДС. Аранђеловац је био одсечен од суседних гарнизона, све је извршено по плану и групе су приступиле хватању окупаторских шпијуна.

У току ноћи, од 10 сарадника окупатора, 9 су про-нађени и приведени на саслушање. Сви су признали сарадњу с окупатором, па су, због тога, осуђени на смрт. Осам их је стрељано код саме кафане „Ђунис“; сваком је написана пресуда и прикачена на груди.*⁴ Окривљени су на саслушању открили већи број сарад-ника непријатеља из Аранђеловца и околине. Та мрежа је касније потпуно разбијена. Осуђенима је конфиско-вана имовина, па су одећа, обућа, санитарски материјал и храна, нађени у њиховим кућама, натоварени на двоје запрежних кола (једна коњска, а друга воловска) и, приликом повлачења, превезени на Букуљу.

Из месне банке заплењено је 1,092.500 динара.

Иако је батаљон остао у граду до 4 часа изјутра ни Немци, ни Бугари ни СДС нису интервенисали нити отварали ватру. Само су посели положаје око објеката становања и на њима очекивали напад (претходних ноћи су у источном делу града крстариле њихове па-троле).

Батаљон се повукао правцем Аранђеловац—Врби-ца—Травно поље—Букуља. Када је био код последњих кућа у Врбици, било је већ јутро. Сељанке које су

⁷³ Архив ВИИ, к-1984, рег. бр. 6—4/2.

⁷⁴ Као директни сарадници окупатора, стрељани су Жика и Ђура Алексић, син и отац, а као потказивачи и сарадници Милана Недића и Драже Михаиловића — Светозар Лазаре-вић, Драгиша Симић, Веса и Милан Стефановић, Петар Уро-шевић и Михаило Петровић. Живојин Лазаревић, који је пот-казао непријатељу Радомира Илића Жућу (сина Милана Илића Чиче), одведен је на Букуљу ради накнадног саслушања, за-једно са Љубицом Михаиловић, ћерком Илије Михаиловића, одсутног издајника из групе предвиђене за хватање. Она је приликом упада партизана у њену кућу, истрчала на улицу и покушала да алармира Немце, називајући их браћом. Мада је била рањена, она је одведена ради евентуалне замене. Међутим, и њу и Живојина истог дана је убио стражар који их је чувао на Букуљи, у тренутку када су Немци, у јуришу, продрли близу њих.

пошле у град, на пиЈацу, претходница их је вратила кућама. Код Мајдана претходница је отворила ватру на групу бораца, с којом је Тома Бреуљ Вуја долазио са Рудника.⁷³ Група се повукла у Јеловик, а батаљон је продужио ка врху Вукуље.

У заштитници се кретала 1. чета. Њен командир је изнад Травног поља (к. 486) поставио заседу, а са осталим делом бораца посео је источне падине Букуље и затворио правце који од Аранђеловца, Врбице, Венчаца и Вукосаваца воде према врху планине. Очекивало се да ће непријатељ тим правцем кренути за батаљоном, али да неће смети да уђе у шуму.

Испод врха Букуље истоварена је и подељена заплењена опрема. Батаљон је добио 20 капа, 56 гуњева, 33 чакшира, 41 кошуљу, 25 гаћа, 11 пари обуће, 8 цемпера, 2 сукње, 61 пешкир и 5 женских блуза. Приближно толико опреме добио је и 1. шумадијски одред. Од заплењеног новца батаљону је додељено 300.000 динара, Окружном комитету Чачка 150.000, команданту Главног штаба 20.000, а на чување код Окружног комитета Крагујевца остављено је 622.000 динара.⁷⁶

Непријатељ је, очевидно, био изненађен упадом батаљона у Аранђеловац. Процењујући, вероватно, да се ради о много јачим снагама и очекујући напад, он се није усудио да ноћу пређе у противнапад. Тек кад је у свануће осмотрио јединице батаљона и правца њиховог повлачења, кренуо је у потеру. Немци су кренули тек око 6 часова правцем повлачења батаљона (Аранђеловац—Врбица—Букуља) и правцем Аранђеловац—Буковик—врх Букуље. У рејону Буковика бугарске јединице су поставиле минобацаче, а са делом одреда СДС обухватиле Букуљу са северне и јужне стране, тј. на крилима немачких јединица са којима је такође нападао део одреда СДС. Непријатељ је хтео

⁷⁵ Група се 28. јуна увече јавила вези у Врбици. Ту је сазнала да је формиран 1. батаљон и да је упао у Аранђеловац. Групи су, на жалост, дати погрешни знаци распознавања. Због тога је претходница батаљона на њу и отворила ватру. На Букуљу се није могла пробити, јер су свуда околу били Немци. Са батаљоном се нашла тек 2. јула, на Трбушничком гробљу.

¹³⁴ Зборник, том I, књ. 5, док. бр.88и98.

да заузме врх Букуље, да са бокова избије на правац повлачења батаљона да би га једновременим нападом с бокова и с фронта уништио.

Око 8 часова, предвођени припадницима СДС, Немци су у рејону Травног поља наишли на заседу, која је отворила ватру, нанела им губитке и одбацила их назад. После тога су Бугари отворили минобацачку ватру по рејонима у којима су претпостављали да се налазе снаге батаљона. Мине су експлодирале у крошњама дрвећа, секле и обарале стабла. Ватра је била непрецизна и батаљон од ње није имао губитака. Међутим, под њеном заштитом, непријатељ је подишао положајима батаљона са оба правца и опкољавао га са севера и истока.

У тренутку непријатељског напада главнина батаљона (2. и 3. чета) и 1. шумадијски одред примали су заплећену одећу и обућу испод врха Букуље. Само је 1. чета, на десном крилу, затварала прилазе Букуљи са источне стране, из правца Врбица—Травно поље—врх Букуље, Венчац—Букуља и Вукосавци—Букуља.

Командант Главног штаба се налазио са штабом батаљона у рејону 2. и 3. чете.

У време када су Бугари минобацачком ватром тукли Букуљу, због „неспоразума између командира 1. чете и ордонанса“, заседа се повукла и непријатељ је избио на бок 1. чете и десно крило батаљона. Кад је „неспоразум“ откривен, командир 1. чете је покушао да поново постави заседу, али је било касно. Непријатељ је уочио да се заседа повукла, па је за њом, прикривено, уз једну долину, ушао у шуму и кренуо ка врху Букуље. У шуми је дошло до изненадног сусрета заседе и једног одељења Немаца. У кратком окршају, на блиском одстојању, погинуо је командир чете Михаило Ивковић Бели и борац Милорад Марковић, а тешко је рањен, а потом заробљен и убијен борац Живорад Дамњановић. Немци су продужили напад, који је чета успела да заустави тек пошто се мало повукла.

Са правца Аранђеловац—Буковик Немци су без отпора избили на врх Букуље и посели га. Истовремено су нападали са северне и источне стране према врху.

Бугарске јединице и СДС опкољавале су Букуљу са правца Аранђеловац—Даросава и Аранђеловац—Вукосавци. Борба се водила у шуми, између мањих група, на блиском одстојању. Предност је била на страни онога ко први примети противника и отвори ватру. Добро познавање стаза, путева и пропланака на Букуљи била је велика предност бораца батаљона.

Најкритичнији тренутак наступио је када је патрола 1. шумадијског одреда, открила да се на врху Букуље налази вод немачких војника и када је на десном крилу погинуо командир 1. чете.

Командант Главног штаба је тада одлучио да збаци Немце с врха Букуље и да се Букуља брани. Наредио је 1. чети да одлучно држи поседнути положај, а лично је организовао и повео борце у јуриш на врх Букуље. Прво је распоредио и издао задатке пушкомитраљесцима. Михаилу Гавриловићу је наредио да командује левим крилом, а сам је командовао десним. Предвођени командантом Главног штаба борци су пошли на јуриш. У првом налету Немци су збачени са врха Букуље, али су се брзо средили, па се за врх распламсала жестока борба. У наизменичним јуришима врх је шест пута прелазио из руку у руке.⁷⁷ Батаљон је последњи пут јуришао на врх Букуље у 14 часова, заузео га и остао на њему. Борба је настављена до 15 часова. У то време непријатељ је, под јаком заштитницом, прикупљао мртве и рањене на шаторска крила и свлачио их низ падине Букуље.

Батаљон није имао снаге да гони непријатеља приликом његовог повлачења па је и сам одступио са Букуље — са главнином правцем Букуља—Вукосавци—Гараши—Шутица, а са другим делом снага правцем Букуља—Шутица. Око 18 часова прикупио се у рејону Гараши—Милетића крај—Шутица. После провере бројног стања, штаб батаљона је упутио на Букуљу једну patrolу (3 борца), са пушкомитраљезом и коњем, да

⁷⁷ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 79; према архиву ВИИ, К-1984, док. бр. 2/2 и 6/1, врх Букуље је „три пута јуришем освајан од Немаца и три пута ослобођен од батаљона“.

сахрани погинуле, а преживеле и рањене да пренесе или доведе до батаљона.⁷⁸

Батаљон је имао 6 погинулих,⁷⁹ 3 рањена⁸⁰ и 1 нестали борца.⁸¹ Неколико бораца је изгубило везу са својим јединицама, али су се сви, одмах после борбе, вратили у батаљон.

Немци су имали 6 мртвих и већи број рањених; о погинулим и рањеним жандармима нема података, а према непотпуним подацима било је 14 мртвих.⁸²

Политички комесар 1. батаљона оценио је значај борбе на Букуљи овако:

„И поред доста губитака ова борба била је од огромне важности по нас, јер смо натерали Немце у бекство и нанели им доста губитака, а што је нарочито важно одузели смо им храброст да улазе у шуму. Борба и акција имале су огромног одјека у народу“.⁸³

⁷⁸ Патрола је у једном потоку пронашла рањеног Владу Вишњића, покривеног грањем, и повезала се са Раденком Мандићем, командантом Чачанског одреда, који је такође учествовао у борби, и са још два борца.

Иначе, непријатељ је рањене партизане побио и однео у Аранђеловац. Наредна три дана њихова тела била су изложена испод зида на пијаци, ради застрашивања народа. Сахрањени су касније, ван гробља, у шипражју, поред пећине Рисоваче. После рата кости су им пренете у парк Рисовачу, где је подигнут споменик. Место на пијаци где су им била изложена тела обележено је спомен-плочом.

⁷⁹ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 79. Осим поменутих, командира чете Белог и бораца Марковића и Дамњановића, погинули су: Звонко Берлић Ђорђе, Живорад Јанковић Спира и политички комесар З. чете Стојанче, чији идентитет, како је већ раније речено, није утврђен.

Према архиву ВИИ, К. 1984, док. бр. 2/2 и 6/1, погинуло је 7—8 бораца, а према док. 7-1/2/Ф, погинуло је 7 бораца. С обзиром на ту разлику и на саопштење СЈС да су нађена „2 женска леша“, вероватно је да је погинула и једна другарица-борац.

⁸⁰ Рањени су Петар Марић Јастреб, Влада Вишњић и још један неидентификовани борац.

⁸¹ Нестао је Стојан Милановић (Столе Технолог). Рањен, повукао се до Вукосаваца, где му се губи траг. Под нејасним околностима, појавио се у Београду, где га је ухватила Специјална полиција. Спроведен је у Бањички логор и стрељан половином 1944.

⁸² Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 79; према архиву ВИИ, К-1984, док. бр. 2/2 и 6/1, непријатељ је имао преко 20 погинулих и више рањених.

⁸³ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 79.

О упаду у Аранђеловац и о борби на Букуљи Окружни комитет Крагујевца известио је 2. јула Покрајински комитет. Оцењујући целу акцију, секретар комитета Душан Петровић Шане пише у извештају:

„Материјално и политички акција нам је донела велике користи. Готово сви борци из батаљона снабдели су се добрим оделом, вешом и обућом, а код народа овом акцијом подигао се углед нашег одреда и стекли смо још веће поверење у овом крају.

Идућег пута послаћемо вам имена погинулих бораца.

Обавештени смо да је из Београда дошло неколико агената спец. полиције у Аранђеловац после ове акције.

После придодавања 60 бораца новоформираном батаљону, наш је одред остао са 20—25 бораца. Приступили смо, у циљу појачања одреда, мобилизацији...⁸⁴

Тако је новоформирани батаљон, практично из свечаног строја, кренуо на први борбени задатак, и у жестокој борби на Букуљи против бројно и технички много јачег непријатеља доживео своје прво, изузетно успешно ватрено крштење, означивши тиме и почетак борби оперативних јединица у Шумадији, под командом Главног штаба.

Упад у Аранђеловац, ликвидација групе издајника, победа на Букуљи, пре свега над немачким јединицама, и нанети губици непријатељу нису изменили бројни однос снага у Шумадији. Међутим, то је била победа од највећег морално-политичког значаја, јер је одјекнула Шумадијом као велики пораз непријатеља и велика победа НОП-а.

БАТАЉОН У КОЛУБАРИ

Пошто је сачекао повратак патроле са Букуље и сместио рањенике у земунице у Даросави, батаљон се 30. јуна, пре сванућа, пребацио у Рудовачки забран (триг. 324), где је преданио. У току дана бугарска артиљерија и минобацачи тукли су рејон Шуатице, који је батаљон напустио претходне ноћи.

⁸⁴ Архив Србије, ПКС-333.

Батаљон је одавде усмерио дејства ка колубарском срезу. Код гробља у Трбушници прикључила му се група бораца на коју је претходница, 29. јуна ујутро, при повлачењу из Аранђеловца, отворила ватру. Ноћу 2/3. јула батаљон је напао рудник угља у Јунковцу, из кога се снабдевала термоелектрана Вреоци, која је обезбеђивала електричном енергијом Београд и велики део Шумадије. Планирано је да се рудник онеспособи рушењем његових постројења, да се разоружа посада СДС која га је обезбеђивала, и да се похвата и казни група издајника и слугу окупатора, заједно са директором рудника.

Пре почетка напада штаб батаљона је 29. јуна упутио политичког радника Милана Ђуровића Црног у село Јунковац да са Милорадом Јаковљевићем прикупи и достави податке о руднику.

Према прикупљеним подацима, за напад на сваки објекат формиране су посебне борбене групе, чија је јачина одређена зависно од величине, одбране и значаја појединих објеката. У рејон рудника батаљон су око 23 часа довели водичи. Па су групе неопажено распоређене према објектима напада. Било је предвиђено да прво отвори ватру група која напада посаду СДС, а одмах за њом остале. Но, група одређена за хватање издајника, приликом хватања директора рудника и двојице његових сарадника у селу Јунковцу, отворила је ватру раније и тако алармирала посаду СДС. Остале групе у том тренутку још нису биле спремне за напад. Посада СДС успела је да заузме положаје за одбрану, те је тако изненађење изостало. Али је напад настављен.

Група за напад на посаду СДС није на време нашла тунел којим је требало да се прикривено пробије до зграде с посадом, да би је напала из непосредне близине. Залутао је водич, због мрака или из страха. Но, група је ипак успела да опколи посаду и држи је под ватром док су друге групе извршавале своје задатке.

Група за рушење рударских постројења и уређаја успела је да нека од њих темељно поруши, а нека само да онеспособи. Управна зграда рудника је запаљена.

Заплењено је 400 кг експлозива са средствима за паљеше, десетак пари обуће, сандук дувана, 25.300 динара, доста санитетског материјала и нешто намирница. После саслушања стрељани су технички директор рудника, инжењер Сергије Уткин, белогардејски емигрант, Милорад Михаиловић из Тулежа, зато што је издао два партизана, и Радивоје Кекић, који је покушао да обавести телефоном Немце о наладу батаљона на рудник.

Прикупљеним рударима говорио је командант батаљона Милош Дудић о развоју НОБ-а, о аранђеловачкој акцији и борби на Букуљи.

Кад је почео напад на рудник и село Јунковац, четници Свете Ракића притекли су у помоћ опкољеној посади СДС и с леђа отворили ватру на батаљон, али је њихов напад одбијен.

Мада батаљон није успео да разоружа посаду СДС нити да потпуно поруши рудник, прекид у снабдевању термоелектране угљем изазвао је поремећај у снабдевању електричном енергијом на подручју великог дела Шумадије и Београда.

Из Јунковца је батаљон 3. јула, пре сванућа, кренуо ка Букуљи правцем: Миросалци—Стрмово—Пркосава. У рејону Миросалца наишао је на четничку заседу, коју је из покрета и без губитака успео да разбије. Не задржавајући се, наставио је покрет у правцу Стрмова. Штаб батаљона је планирао да у селима кроз која пролази одржи политичке зборове и конференције са сељацима. Али, сељаке раеуте по њивама, на пољским радовима, није било могуће прикупити.

Батаљон је био прва јединица НОБ која је, после 1941. године, по дану прошла кроз та села. Тај пролазак био је демонстрација снаге и самопоуздања, која је на сељаке оставила врло снажан утисак. Батаљон је по мраку ушао у Рудовачки забран, али из правца супротног од оног којим је пошао у напад. Ту је преноћио.

Сутрадан, 4. јула, батаљон се спустио у Даросаву и по дану напао на железничку станицу и фабрику шамота, чији је власник био Илија Михаиловић из Аранђеловца. Нападала је само једна чета, а две су

биле у обезбеђењу према Аранђеловцу и Лазаревцу.

Железничка станица и фабрика шамота су спале. Заплењено је 5.300 динара и каишеви од неких машина, од којих су касније борцима прављени опанци. Ухваћена су и стрељана три сарадника окупатора. После извршеног задатка, батаљон је наставио покрет ка Букуљи.

Наредна два дана батаљон је боравио у рејону Букуље и села Гараши и Јеловик, а 7. јула је поново усмерио дејства ка колубарском срезу и Лазаревцу. Око подне, 7. јула, стигао је у Крушевицу где је одржана конференција са сељацима. Поподне је наставио покрет правцем Крушевица—Трбушница—Брајковац и у први мрак стигао на сеоски вашар у Дудовицу, што је присутне изненадило, али и обрадовало. На вашару је било много еељака из Дудовице и околних села. Уз добро обезбеђење, народно весеље је настављено. Борци су се помешали с народом, хватали у кола, веселили се и играли.

БОРБА СА ЧЕТНИЦИМА У ДУДОВИЦИ

Око пола ноћи батаљон је отишао са вашара. За ноћи је стигао у рејон Мацарско гробље—Закинац, на тремеђи села Липља, Дудовице и Брајковца. Сутрадан, 8. јула, одмарао се у шуми, на месту преноћишта. Борци су чистили оружје. Штаб је прикупљао податке о јачини и распореду четничких снага у суседним селима; планирао је да их нападне увече. Али и четници су проценили да је батаљон негде у близини, па су појачали извиђање и открили га.⁸⁵

Око подне Таковска бригада, јачине око 120 четника, напала је логор батаљона с правца села Шутци. Чета истурена на том правцу, на један доминирајући вис, примила је на себе главни удар четничке бригаде. Друге две чете поселе су положаје позади, на висовима

⁸⁵ У извештају политичког комесара батаљона, од 16.7.1943, гшше да је батаљон напао Таковску четничку бригаду. Међутим, преживели борци и други извори тврде да су четници први напали батаљон.

поред логора. Истурена чета била је добро маскирана и пустила је четнике да приђу на блиеко одстојање. Изненадном ватром нанела им је тешке губитке и приморала их да се у неред у повуку. Затим се и она повукла и посела положај позади главнине, а на старом положају је оставила само заштитно одељење. Четници су се у међувремену средили и организовали нови напад. Осим Таковске бригаде, у том новом нападу ангажован је, са линије Моравци—Пољанице, и Руднички четнички корпус (две бригаде: Качерска и Колубарска).

Остављена заштитница пружила је четницима отпор, повлачећи се постепено кроз положај батаљона, на којему је главнина прикривено чекала да се четници примакну на блиско одстојање. То је повлачење било, у ствари, смишљена варка, тако да је поново по четницима отворена изненадна ватра, услед чега су претрпели нове губитке и напад је био одбијен.

Са мање или више жетине, борба је трајала од 12 до 20 часова. Батаљон је до сумрака одбио још неколико напада, да би, напослетку, прешао у противнапад и присилио четнике да се у неред у повуку. По паду мрака, са само једним рањеним борцем, несметано је прешао преко речице Оњег, до засеока између Чибутковице и Барзиловице, где је вечерао и преноћио.

У борби је убијено 24, а рањено 6 четника, међу којима и командант Рудничког корпуса. У току дана, у рејону размештаја батаљона, ухваћена су три обавештајца који су прикупљали податке за четнике. Саслушани су и стрељани. У борби се нарочито истакао пушкомитраљецац Млађен Тодоровић Срећко.⁸⁶

Штаб четничког Рудничког корпуса 5. августа је известио министра војске, морнарице и ваздухопловства и начелника Врховне команде о тој борби. Између осталог, у извештају пише:

„Задњих дана по откривању ових комунистичких народноослободилачких одбора са рејона колубарске бригаде убијено је 21 комунистички присталица и јатак...

8. VII вођена је борба са комунистима у селу Дудовица, срез колубарски. У борби је учествовало са наше

⁸⁶ Погинуо је 4.12.1943, у Пријепољу.

стране 200 четника из качерске бригаде и 120 из таковске бригаде, све под командом команданта овог корпуса капетана Нинковића. На страни комуниста било је око 150 комуниста. Доцније сам дознао да је ово био комунистички ударни батаљон под непосредном командом команданта Србије Р. Јовановића званог „Брадоња“ који је формиран од прекаљених комунистичких бораца са задатком да напада и уништава јаче четничке одреде. Борба је почела око 13 часова и трајала је све до у мрак када су комунисти били потпуно разбијени. Детаљан извештај о току борбе достављен је инспектору Врховне команде пуковнику г. Симићу...

Губици на нашој страни 2 мртва и 6 рањених, међу којима је тешко рањен и командант овог корпуса капетан Нинковић. Губици на страни комуниста 12 мртвих и већи број рањених.⁸⁷

Штаб корпуса „увећава“ губитке батаљона, а умањује власти. То је била уобичајена пракса свих четничких штабова и команданата.

Победа над четницима у Дудовици била је прва већа победа јединица НОП у колубарском крају после 1941. године.

Напад на Јунковац, покрети и акције батаљона извођени дању, учешће на масовном сеоском вашару, победа над четницима у Дудовици и политички зборови — све је то имало изузетан морално-политички и војни значај за развој ослободилачке борбе у свим местима Колубаре.

БАТАЉОН У ТАКОВСКОМ КРАЈУ

Пошто је својим дејствима, подстакао развој покрета у централној Шумадији и у Колубари, батаљон се спремао да на исти начин подстакне борбу и у таковском крају. Већ 9. јула пребацио се из рејона Чибутковице и Барзиловице у Трбушницу, где је стигао увече и преноћио. Сутрадан је наставио покрет, преко речице Оњег и поред Живковаца, ка Гарашима. Једна патрола (3 бораца), упућена у Живковце и Калањевце да утврди има ли у њима непријатеља, сукобила се са

⁸⁷ Архив ВИИ, К-74, фасц. 2, док. бр. 21/2. Извештај достављен пуковнику Симићу о борби у Дудовици није пронађен.

снагама СДК. У сукобу је погинуо борац Бранко Матијевић Шарац, а друга двојица су, иако рањени, успели да се врате. Батаљон је наставио покрет и увече стигао у Гараше, односно у рејон Букуље, где се три дана одмарао и припоемао за покрет у таковски крај. На обезбеђење батаљона које се налазило у засеоку Плећевићи, наишла је 12. јула ујутро једна четничка колони. Дошло је до кратког пушкарања, али, док је батаљон посео положај, четници су се већ повукли. Том приликом један је четник рањен.

У рејону одмора батаљон је 13. јула ухватио и саслушао три четничка обавештајца. После саслушања и утврђене кривике, двојица су стрељана, а трећи је, као малолетан, пуштен, уз поуку да му се више неће праштати ако буде радио за издајнике. Из батаљона су три другарице враћене у 1. шумадијски одред јер, због болести и слабе физичке кондиције, нису могле издржати маршове и напоре који су предстојали. Четници су у то време концентрисали снаге у орашачком, опленачком и другим срезовима централне Шумадије ради напада на батаљон и 1. шумадијски одред.

Из рејона Букуља—Гараше батаљон је 14. јула кренуо према Руднику, а одатле се, преко засеока Краснојевици, спустио у Сврачковце (заселак Бастаје), где је стигао по паду мрака. Ту га је сачекао водич^омладинац Бојимир Илић, и одвео у рејон Клика (к. 540), на Тодоровића селик, где је стигао око 22 часа. На Клику су већ били секретар Окружног комитета Чачка, Милош Минић, Чачански одред, партијски радници из таковског среза и активисти из села Сврачковци, Неваде и Велереч. Милош Минић је топлим говором поздравио долазак батаљона у таковски крај и истакао значај тог доласка за даљи развој устанка у том крају. То вече, 14/15. јула, батаљон је вечерао са Чачанским одредом и партијско-политичким радницима. Ту се и задржао два дана.

Главни штаб Србије, штаб батаљона, секретар Окружног комитета Чачка и партијски радници из среза анализирали су 15. јула прикупљене податке о стању у срезу и испланирали задатке батаљону и Чачанском одреду. Према сећању Раденка Мандића,

тада се дискутовало и о нападу на гарнизон Горњи Милановац, али одлука није донета.

Једна чета, са командантом батаљона, пошла је 15/16. јула у Сврачковце да ухвати четничког команданта батаљона Милоша Узуновића и председника сврачковачке општине Александра Аврамовића (званог Лека Зуко). Како Узуновића није нашла у кући у којој је, према обавештењу, те ноћи требало да буде, чета је продужила до куће кмета Милорада Видојевића, и у њој нашла, ухватила и у логор привела Аврамовића.

Друга група бораца упућена је у Неваде где је ухватила Радомира Ђурића, сарадника четника и полиције.

Штаб батаљона је рачунао на то да непријатељ може открити логоровање батаљона, па је на околним брдима поставио кружно обезбеђење — заседе и страже. На најважнијим местима била су одељења са пушкомитраљезима. Прилази логору били су затворени, нарочито од правца Горњи Милановац.

Ипак је једно одељење СДС успело да се неопажено привуче логору коритом Деспотовице, и око 12 часова да отвори изненадну ватру.⁸⁸ Тог тренутка борци су спавали у логору.⁸⁹ Међу њима се налазила и мајка Радомира Ђурића, која је била дошла мало пре тога, са Косаром Ђурић, сарадником НОП-а, да моли команданта Чачанског одреда да ослободи Радомира. Кад је одељење СДС отворило ватру, разговор је прекинут, жене су се изгубиле, а батаљон и одред су прихватили борбу. Приведени сарадници окупатора су саслушани, осуђени и стрељани.

⁸⁸ Богољуб, отац ухваћеног Радомира Ђурића, одмах је пријавио станици СДС у Горњем Милановцу да су му партизани одвели сина у логор на Клику. Из станице СДС упућено је одељење (водио га је Ђорђе Ђоковић), да извиди распоред партизана на Клику. О целом случају одмах је извештен и гарнизон у Крагујевцу.

⁸⁹ Према сећању Лазара Љубоја, група од 5 непријатељских војника прва је наишла на Свету Поповића, који се одмарао на крају логора. Он их је приметио, и бацио бомбу, од које је један из групе погинуо, а двојица рањени.

Напад одељења СДС је одбијен и оно се повукло, с групом сељака које је уз пут похватало и отерало у Горњи Милановац.

Између Сврачковаца и Горњег Милановца група је срела колону од око 300 припадника СДК, 50 припадника СДС и одељење Немаца. Ишли су у правцу Клика. По изласку из града, колона се развила за борбу и убрзо напала на логор батаљона.

После одбијања првог напада, штаб батаљона је четам наредио да се пробију ка Руднику. Оне су на својим правцима дочекане јаком митралеском ватром са околних висова, па су биле приморане да заузму положаје за борбу у окружењу. Непријатељ је пребацио неке снаге и из Крагујевца и посео линију заселак Краснојевици—Црнућа, надајући се да ће на њој успети да разбије партизане када их тамо набаце снаге које наступају из Горњег Милановца.

Штаб батаљона је донео нову одлуку — да поседне линију: р. Деспотовица—Мајданска река—Номински поток—Кобиљско брдо, са чијих ће се доминантних висова батаљон кружно бранити до пада мрака, а потом ће се пробити у правцу Рудника. Тако су батаљон и Чачански одред прихватили борбу у окружењу. Непријатељ је непрекидно нападао и стезао обруч. Борба се водила с великом жестином све до мрака. По паду мрака партизани су се пробали правцем Мајдан—Рудник.

У овој борби су убијена два припадника СДК, а шест их је рањено. Из батаљона је рањен командир 1. чете Душан Репац⁹⁰ и Бошко, кувар, а из Чачанског одреда је погинуо Обрад Ђурђевић. У току борбе неки борци су изгубили везу са батаљоном, али су брзо успели да се врате.

Батаљон и Чачански одред провели су 17. јул на Руднику. У току ноћи, 17/18. јула, упућена је група бораца у Неваде, где је запалила кућу и шталу Бого-

⁹⁰ Рањени Репац је покривен грањем и остављен у једном потоку. У току ноћи вратила се група бораца и пренела га у земуницу, у селу Велереч, где га је, са осталим рањеницима, лечила Аница Буловић, а касније је пренет у земуницу у Манојловцима.

љуба Ђурића, због тога што је непријатељу открио партизански логор. Из штале је претходно пуштена стока, а од куће су одмакнуте кошнице са пчелама да их ватра не захвати.⁹¹

Осамнаестог јула СДС је ухапсила у Сврачковцима 18 мушкараца и једну жену под оптужбом да су 16. јула били „комунистички јатаци“.⁹²

Четници Драже Михаиловића су притекли у помоћ СДС и СДК, с намером да заједно наставе чишћење Шумадије од комуниста. Инспектор Врховне команде Југословенске војске у отаџбини, пуковник Јеврем Симић, издао је 14. јула одговарајућу заповест четничким корпусима. Он наређује да се у првој фази, од 14. до 20. јула увече, пресеку све везе између планина Рудника, Венчаца и Букуље, да се разбију крупније партизанске јединице на мање групе, а Рудник опколи, претресе и на њему униште партизанске јединице на које се наиђе. У другој фази он предвиђа опкољавање и уништавање разбијених партизанских група. Почетни распоред четничких јединица изгледао је овако: ЈБубичевска бригада је посела линију Липовац—Д. Црнућа—Бело Поље; 1. шумадијски корпус линију Рамаћа—Каменица; корпус КГГ је посео рејоне: Гараша, Јеловик, Вукосавци, Трешњевица, Манојловци, манастир Благовештење, ЈБубичевац; 1. равногорски корпус линију Мајдан—Сврачковци. Укупно је било око 4.000 четника.⁹³

Командант корпуса КГГ издао је, истог дана, заповест својим бригадама, којом их је упозорио „да се група од 150 комуниста налази на јужним падинама Рудника до с. Г. Црнуће, где се повукла због потера у Орашачком срезу“. Према заповести, корпуса КГГ бригаде су до 21. јула биле на својим местима: 3. бри-

⁹¹ Архив ВИИ, К-31, Ф-15, рег. бр. 49.

⁹² Архив ВИИ, К-23, Ф-7, рег. бр. 11. За одмазду, због убиства председника општине, Немци су у Крагујевцу стрелили 10 сарадника НОП-а из групе коју су ухапсили у Сврачковцима: Будимира и Косару Ђурић, чијих су пет синова и кћери учествовали у НОБ-у, Душана Ратковића и Милорада Поњаковића, из Неваде, Нату и Манду Тодоровић, из Сврачковаца, и још 4 лица.

⁹³ Архив ВИИ, рег. бр. Ц-В-1231.

гада у Љубичеву, М. Благовештању и Ст. Маслошеву; 1. бригада у Јарменовцима, Шаторњи, Д. и Г. Трешњевици и Орловцу, а 2. бригада у Вукосавцима и Јеловику.⁹⁴

Четничке бригаде из таковског среза у предвиђеном опкољавању батаљона на Руднику затварале су линију: Мајдан—Сврачковци. Док су они опкољавали Рудник батаљон је у Накучанима прешао пругу уског колосека и пробијао се преко таковског среза у правцу Колубаре.

План „уништења комуниста“ у Шумадији направили су најспособнији четнички официри. Они су то урадили по свим правилима наученим у војним школама. Али, ето ни то, као ни много шта друго пре тога, четницима није донело жељене резултате. Напротив, поновило се оно што се догодило када су се четничке бригаде концентрисале око рејона у централној Шумадији из којих се батаљон неопажено пробио на Рудник, па су четници ударили у празно. Исти се случај поновио сада, на Руднику.

Батаљон је, са Чачанеким одредом и партијским радницима Округног комитета Чачка, 18. јула оставио рањенике у земунцима у Велеречу и по дану кренуо правцем: Рудник—Накучани—Доњи Бранетићи—Врановица (триг. 605) — Г. Бранетићи—Проструга. Око подне колона је прошла кроз Д. Бранетиће, прешла преко Врановице и зауставила се на Прострузи (к. 609) да се одмори. Борци су у стрељачком строју ушли у пшеницу поред пута и полегали. Обезбеђење је постављено на једном узвишењу, са којег се могао осматрати предтерен све до Бољковаца. Уморни од марша по лепом, ведром и топлом дану, борци еу брзо поспали.

Непријатељ је открио правац кретања батаљона па му је из Љига упутио у сусрет чету СДК. По свему судећи, она је уопут добила обавештење где се батаљок одмара и, око 18 часова стрељачким стројем, непримећено, подишла је готово на 100 метара. Како је и стражар на обезбеђењу био заспао, припадници СДК су покушали да га заробе, али је, при том, дошло до гу-

»⁴ Архив ВИИ, К-27, док. бр. 24/2.

шања, које је приметио Тома Бреуљ Вуја. Он је о томе известио команданта батаљона, који је одмах наредио да се отвори ватра по стрељачком строју непријатеља. После краћег препуцавања чета СДК је одбачена ка Д. Бранетићима, одакле је још једном поновила напад, али без успеха. Борба се водила до сумрака. Тада је непријатељ одступио према Бољковцима. Губитака није било ни на једној страни. Стражар је заробљен, али је пошто се смрачило побегао и вратио се у батаљон, где је оштро критикован због рђаво обављене дужности.⁹⁵

ПОВРАТАК У ЦЕНТРАЛНУ ШУМАДИЈУ

После вечере батаљон и Чачански одред су се раздвојили. Батаљон је у Г. Бранетићима узео водича, Вељка Жижовића, па је преко Рајца (к. 843) и Колубаре наставио покрет ка централној Шумадији, а одред се упутио у таковски срез.

Батаљон се, неузнемираван, вратио преко Колубаре у рејон Шутица—Букуља—Венчац, где се одмарао неколико дана. Одатле се пребацио у рејон Копљара. Ту је 31. јула, око 10 часова, на стражара наишао Драгутин Благојевић из Копљара, који је сарађивао са четнихтима. Стражар га је привео штабу, у коме се затекао члан Окружног комитета Крагујевца, Милован Милосављевић, који се заложиио да се Благојевић пусти. Речено му је, наравно, да ником не говори где се батаљон налази, уз претњу да неће добро проћи ако не послуша.

Благојевић је, ипак, отишао право четницима. До мрака они су се припремали и кренули ка батаљону. О томе је штаб батаљона обавестио Милутин Ђорђевић, члан КПЈ из Копљара. Правовремено обавештен, батаљон је кренуо у село да предухитри напад четника. Око 20 часова дошло је до борбе. Батаљон је први приметио четничку колону; непримећен, развио се за борбу и отворио јаку ватру. Изненађени ватром, четници су после кратког пушкарања разбијени. За-

¹³⁴ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 88 и 98.

плењено је 8 пушака, 2 седла, 9 ћебади, 5 торбица и један део четничке архиве. Ухваћена су и 4 коња. Батаљон није имао губитака. Сељаци су у рејону Копљара нашли три рањена четника и привели их штабу батаљона.⁹⁶

Ноћу између 31. јула и 1. августа батаљон се пребацио из Копљара у Орашац, где се преко дана одмарао. Наредне ноћи извршио је покрет према цести Топола—Младеновац да на њој постави заседу немачкој колони, која се на тој релацији свакодневно кретала, у оба правца. У међувремену штаб је сазнао да је непријатељ открио ту намеру па се батаљон вратио у Орашац, где је остао и 2. августа.

Ноћу 2/3. августа батаљон је поново сишао на цесту Младеновац—Топола и између Крћевца и Белошаваца поставио заседу, у кукурузима и шумарцима поред пута. Главнина је постављена на западној, а само вод на источној страни цесте. На средину цесте постављена је грана, знак борцима да отворе ватру кад чело непријатељске колоне стигне до ње.

Батаљон је остао у заседи и преко дана, али се непријатељ није појавио. Предвече је кроз заседу прошла једна немачка танкета, чија те посада пажљиво осматрала земљиште поред цесте, али није открила заседу.

Кад је пао мрак, батаљон је извршио покрет правцем Крћевац—Бања—Врбица и 4. августа ујутро стигао на Букуљу. Три дана се на Букуљи, сређивао и одмарао, одржавани су четни састанци, чистило се оружје и припремала се приредба; у исто време, прихватани су делегати за међуокружно партијско и војно-политичко саветовање.

У дотадашњим борбама батаљон је имао 30 погинулих и рањених, што је чинило скоро трећину састава, тако да је бројно стање сведено на око 70 бораца. Нарочито су често гинули или били рањени командири чета; они су се у борбама сувише излагали опасностима. Између 4. и 6. августа извршена је прва попуна

¹³⁴ Зборник, том I, књ. 5, док. бр.88 и 98.

батаљона са око 30 бораца, па је бројно стање поново било као на дан формирања.

Како је Окружни комитет Крагујевца планирао попуну батаљона са своје територије види се из записника са састанка 16. и 17. јуна, на коме се разговарало о начину попуне. У записнику пише:

„Директивом друга Вука формира се 1. батаљон НОВ, у који дајемо 60 бораца, тако да нам у одреду остаје 19 бораца. Новомобилисане слаћемо батаљону, јер у року од 20 дана по формирању дајемо још 40 бораца, а за месец дана после још 40 бораца. Поздрављамо појаву батаљона и сматрамо да је дошла у правом тренутку“.⁹⁷

Стање партијске организације батаљона у другој половини јула било је следеће: ћелија 1. чете имала је 10 чланова, ћелија 2. чете 7, челија 3. чете 9, а ћелија штаба 3 члана. У дотадашњим борбама погинуло је 5 чланова КПЈ.

У батаљону је формиран батаљонски партијски биро, чији је секретар био заменик комесара батаљона, Лазар Јубоја. Подаци о бројном стању чланова СКОЈ-а нису нађени.

Обе организације радиле су према „Упутству о раду Партије у војсци“, односно „Упутству о раду СКОЈ-а у војсци“, које су издали ЦК КПЈ и ЦК СКОЈ-а. У ћелијама су одржавани радни и теоријски састанци. Теоријски су били посвећени идеолошко-политичкој изградњи чланова КПЈ. Радни су одржавани редовно пред важније акције и после њих. Најчешћа тачка дневног реда била је „Критика и самокритика“.

Важан партијски задатак био је организација културно-забавног и идеолошко-политичког рада у батаљону и деловање у народу. То је био задатак политичких комесара чета и батаљона и културно-проеветних одбора. Тај рад је у батаљону био добро развијен. Сваки застанак у насељеном месту искоришћен је за политички и културно-просветни рад. Добро припремљен програм приредби био је убојит као и ватрено оружје.

⁹⁷ Архив Србије, ПКС-325.

О стању у батаљону, резултатима његовог дејства и перспективи развоја политички комесар је овако известио Покрајински комитет 16. јула:

- „Наш батаљон је прилично заталасао масе, али само његове акције недовољне су да у народу подигну повереше. Ми морамо по сваку цену ојачати одреде и формирати бар још један батаљон, а за то нам је, осим бораца, неопходно потребан још доста велики командни кадар, кога ми сада немамо. Зато је потребно да најхитније почне пребацивање другова из Београда да би могли да од њих стварамо командни кадар, нарочито ако има другова који су већ донекле војнички обучени. Читав наш развој зависи од брзине којом ћемо спроводити јачање Батаљона и стварање командног кадра“.

У истом извештају он оцењује и утицај батаљона на развој устанка у таковском срезу:

„У таковском срезу, после разбијања таковске четничке бригаде, осећа се велико олакшање и дуже бављење батаљона омогућило би нам огроман пораст утицаја, а вероватно, до извесне мере, и мобилизацију, али недостатак времена и муниције отежаће то и нећемо моћи да искористимо успехе до сада постигнуте. Свуда се срећемо са тим истим проблемом. Због тога је мобилизација најбитнији предмет дискусије.

Иначе, другови, Батаљон постаје лагано све чвршћи и јачи и прекаљује се тако да ће постати свакако једна од најбољих јединица у Србији“.⁹⁸

¹³⁴ Зборник, том I, књ. 5, док. бр.88 и 98.

МЕЂУОКРУЖНО ПАРТИЈСКО И ВОЈНО-ПОЛИТИЧКО САВЕТОВАЊЕ

Општу војно-политичку ситуацију у Европи почетком друге половине 1943. године карактерише даље изразито померање снага у корист Савезника, а на југословенском ратишту раст и нове победе народно-ослободилачког покрета.

На Рјсточном фронту у јулу је пропао покушај Немаца да битком код Курска поврате стратегијску иницијативу; претрпевши пораз, наставили су да се повлаче пред Црвеном армијом, која је била у офанзиви од Балтичког до Црног мора. У Италији је пала Мусолинијева влада, а 26. јула Хитлер је потписао директиву о одбрани Балкана и поступку немачких јединица у случају капитулације Италије. Западни Савезници су до половине августа заузели Сицилију и припремали се за десант на италијанско копно. Италија је Немачкој постала несигуран савезник. Приближавање фронтова Балкану повећава његов војно-политички значај.

У Југославији се НОП све више и брже развија. Почетком септембра његове оружане снаге имају 4 корпуса, 18 дивизија, неколико самосталних бригада, 79 НОП одреда и много мањих самосталних јединица. Окупатор против НОВЈ ангажује 37 дивизије: 15 италијанских, 13 немачких, 7 бугарских и 2 мађарске, велики број полицијских јединица и све квислиншке, укључујући и четнике Драже Михаиловића, који су се компромитовали и пред Савезницима као сарадници окупатора. Народноослободилачки покрет се афирмирао као једини носилац борбе за ослобођење Југославије, што показују и прве савезничке војне мисије

које су у априлу—мају 1943. дошле у Врховни штаб, иако су се у то време сличне мисије налазиле и код четника Драже Михаиловића," који је и даље министар војске емигрантске владе.

Територија Србије, самим тим и подручје Шумадије, постаје еве значајнија за окупатора, за Савезнике и за НОП. Окупатор је спреман да је брани по сваку цену, па је у ту сврху ангажовао јаке снаге: своје, бугарске и квислиншке јединице (СДС, СДК и четнике Драже Михаиловића). Четници добијају од Немаца већу помоћ у наоружању, неометано мобилишу сељаке и, због важности Шумадије, држе у њој велике и мобилне снаге. Августа 1943, Немци су, ради боље координације дејстава, формирали окупациону групу „Ф" и потчинили јој све окупационе и квислиншке снаге у Србији.

Подручје Шумадије¹⁰⁰, на прилазима Београду, са важним комуникацијама и изузетним војним и политичким значајем, било је изазовно и за НОП. Утицај непријатеља у њему могао је бити сузбијен само снажним развојем ослободилачког покрета и формирањем оперативних јединица. До такве процене је дошао и Главни штаб Србије. Зато се непрекидно налазио у Шумадији и непосредно руководио одредима, док је одредима у другим областима писмено достављао опште смернице (непосредном борбом су руководили окружни комитети).

Главни штаб тада су сачињавали командант Радивоје Јовановић Брадоња¹⁰¹ и политички комесар Мома Марковић.¹⁰² Као његови чланови или кандидати

⁹⁹ Једна инспекција војних мисија је од 7. новембра до 1. децембра 1943. године обилазила четничке јединице између Дрине, Саве и Мораве.

¹⁰⁰ Подручје Шумадије налази се између река Саве и Дунава (на северу), Велике Мораве (на истоку), Западне Мораве (на југу), и Чемернице, Дичине, Љига и Колубаре (на западу).

¹⁰¹ Постављен за члана Главног штаба децембра 1941, а за команданта половином 1942. године. Истовремено је био и члан Врховног штаба НОВ и ПОЈ (Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 7).

¹⁰² Постављен за политичког комесара Главног штаба Србије 22. јануара 1943. године (Исто).

за чланове, у том периоду, помињу се Предраг Марковић, Света Поповић и Драгослав Петровић Горски.¹⁰³

После доласка групе војних и политичких руководиоца из Врховног штаба, за начелника Главног штаба постављен је Саво Дрљевић. Он је ту дужност вршио од 20. октобра до децембра 1943. године.

Главни штаб се налазио у Шумадији до 23. новембра 1943. Од тада до марта 1944. године, командант се налазио у Београду, а политички комесар у Санџаку.

У августу 1943. године на подручју Шумадије су дејствовале ове јединице:

1. батаљон НОВ Србије, на подручју целе Шумадије; 1. шумадијски одред (на подручју централне Шумадије); Космајски одред (на подручју Космаја, Посавине, Подунавља и округа Младеновац); Чачански одред (на подручју округа Чачак, повремено у централној Шумадији).

Почетком августа 1943. године у Шумадији је било укупно око 350 искусних бораца.

Услови у којима су 1. батаљон и одреди Шумадије у то време водили борбу били су врло тешки. Снаге непријатеља биле су толике да је на једног партизанског борца долазило око 70 добро наоружаних и обучених војника и полицајаца. Његовим војним јединицама и полицијом руководили су добро обучени и искусни кадрови. Наоружање непријатељских јединица било је исто толико бројније, али и квалитетније. Муниције, експлозива, борбених и неборбених средстава непријатељ је имао у неограниченим количи-

Из р_ Марковић се помиње као војни инструктор и члан Главног штаба за Србију (Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 2, 7 и 73). Њега је 14.8.1942, из Шековића, са дужности начелника штаба 6. источnobосанске бригаде, упутио у Београд за везу са Покрајинским комитетом Србије Светозар Вукмановић Темпо. Он се са Лалетом Ивановић и Јовом Филиповић пробио до Београда. У Шумадију је дошао јула 1943, а августа за Топлицу, где је 10. октобра 1943. постао командант 1. јужноморавске бригаде. Погинуо је на Деветаку, 24. децембра 1943.

Света Поповић се помиње као члан Главног штаба од октобра 1943. Погинуо је 6. маја 1944. на Јеловој гори. Тако ни један од њих практично није радио у Главном штабу осим команданта и политичког комесара.

нама. Да се и не говори о исхрани, одећи, обући и смештају, или о условима за лечење рањеника.

Батаљон и одреди поиуњавали су се добровољцима, углавном младићима који су најчешће били без икаквог војног знања и искуства. Стога је војностручној обуци увек посвећивана изузетно велика пажња. Борци су непрекидно стицали знања и вештине потребне за борбу. Батаљон је располагао само наоружањем и муницијом коју је запленио од непријатеља. Оскудевао је нарочито у муницији, која се у сталним борбама много трошила. Борци су носили народну одећу и обућу, ону у којој су ступили у партизане, а која је, у непрекидним борбама и покретима, брзо дотрајавала и цепала се. Јединице су се храниле оним што су им сељаци добровољно дали или припремили да поједу. Лечење и збрињавање рањеника било је најтеже. Рањенике до којих би дошао непријатељ је убијао. Посебна тешкоћа у збрињавању рањеника била је стална оскудица санитетског материјала, лекова, болница, стручних кадрова. Смештани су и лечени у малом броју земуница, под земљом, у којима се једино могло лежати. У њима је велики број умирао због услова које би тешко поднео и здрав човек; умирали су, такође, због нестручног лечења и опште оскудице и глади.

Борци су све те оскудице и недостатке подносили као нужну појаву и саставни део борбе. Јединице су, упркос свему, непрекидно јачале и расле.

Први шумадијски одред остао је 28. јуна 1943, тј. на дан формирања 1. батаљона, са свега 19 бораца, а већ седам дана каоније било их је двоструко више. Политички комесар Главног штаба писао је 30. јуна, из младеновачког среза, команданту Главног штаба:

„Ситуација овамо доста лоша. Хапшења и претреси терена. Маса народа је похапшена: у Ковачевцу око 100, у Азањи 40, у Крсни 40, затим у Селевцу, Луњевцу и многим селима су хапшења и претреси. По селима се налазе распоређени жандарми СДС.

О Космајској чети немам никаквих информација. Друга је прилично нарасла, тако да ће се морати разбити

у две цете. Има услова да се да људство за други батаљон...¹⁰⁴

Почетком јула предузимају се и мере за повезивање шумадијских одреда са одредима у другим крајевима. Политички комесар Космајског одреда пише, у том смислу, 9. јула 1943, штабу 3. одреда 3. оперативне зоне Н. О. војске и партизанских одреда Хрватске.

„По наређењу Г. штаба за Србију, нашем штабу је стављено у задатак да се повеже са штабовима свих суседних одреда и да се са њима споразуме како о координацији акција тако и у свему осталом што би се практично међу њима поставило ...

Наш одред је прилично ослабљен, јер је преко половине својих бораца, и то најбољих, дао за I Србијанску бригаду (односи се на I. шумадијску бригаду — И. Ђ.). Такође смо бригади дали више од половине аутоматског оружја, знатну количину муниције и остале ратне опреме. Међутим, баш сада су пред нас постављени тешки и неодложни задаци: одбрана жетве и коначна ликвидација дражиновских банди. Да би успешно извршили оба ова значајна задатка нама недостаје доста, и у том погледу од вас очекујемо извесну помоћ, коју нам ви, према обавештењима с којима располажемо, можете пружити...¹⁰⁵

У наставку писма тражи се помоћ у људству, лечењу тешких рањеника, оспособљавању болничара, обезбеђењу експлозивом и пропагандним материјалом и предлаже се чвршћа веза и стална сарадња. Била је то прва партизанска веза између Срема и Шумадије после 1941. године. Од тада су све везе Србије са Врховним штабом и Централним комитетом КПЈ ишле преко среског партијског повереништва за Посавину, Космајског одреда и Срема.

У то време вршене су и припреме за формирање 2. батаљона НОВ у Шумадији. О томе је политички комесар 30. јуна писао команданту Главног штаба:

„Други батаљон моћи ћемо брзо да створимо, само је питање руководећег кадра. Просто не знаш кога за команданта. Можда би Трулеж могао да буде командант овог батаљона, а за пол. комесара да узмемо неког са

¹⁰⁴ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 72.

¹⁰⁵ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 77.

терена. Шта мислиш о томе или имаш неки други предлог?

Формирање батаљона не би могло да се изврши овде због ситуације. Зато, чим се услови створе, ја бих сво људство послао тамо, а ти изврши формирање другог батаљона, уколико ја не бих могао доћи да то учинимо заједно „..."

Политички комесар лоново о томе пише команданту 11. јула:

„Услови су одлични за развој одреда...

Мислим да одмах створимо нов батаљон. Ти би могао доћи овамо са борцима са овог терена, који се налазе у тамошњем батаљону, па би, одабирајући ново људство створили нови батаљон. Само је у питању командант..."¹⁰⁶

Општа оцена расположења народа и стање четничког покрета Драже Михаиловића у Шумадији у то време дата је у извештају Покрајинског комитета ЦК КПЈ, крајем јуна 1943:

„У Таковском срезу... 10% су задрти дражиновци, бандитске коловође, а 90% о..., који неће да се боре против нас, који одбијају Дражину мобилизацију...

У Посавском, Космајском, Грочанском, Подунавском, Великоорашком, Опленачком, Качерском, Колубарском (Лазаревац) и делу Лепеничког и Крагујевачког (среза) може се рећи да ми вршимо утицај и да су уз нас, уз партизанае, данас 80—90% народа.

У Ваљевском округу највећи наш утицај је у Рађевини, док је у осталим срезовима као и у Таковском. Исто је тако у Чачанском округу (сем Драгачева) и у Рачанском срезу (Б. Башта).

У Београду дражиновци „организују" чиновништво, трговце, богаташе и њихову децу, неке бивше политичаре, полицију, читаву пету колону и друге сличне, док до радног света уопште не долазе... Народ мрзи дражиновце више него окупатора, не зове их другачије него „кољаша", чак и у срезовима где раде шта хоће... Једна старица из Шумадије овако говори унуку кога дражиновци врбују: „Ђаволу душу да даш, у бунар да скочиш, али са дражиновцима немој да идеш..."¹⁰⁷

За ситуацију у Шумадији, као и у целој Србији, занимљив је овај податак: још у првој половини 1943.

¹⁰⁶ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 78.

¹⁰⁷ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 73

Покрајински комитет је имао идеју да формира окружне народноослободилачке одборе, а из њих Антифашистичку скупштину народног ослобођења Србије (АСНОС). Вођства других политичких партија одбила су да учествују у њима па није формиран ни један окружни одбор. Средином 1943. Покрајински комитет покушава да формира Веће за Србију, у које би ушли представници Партије и неки предратни демократски политичари. И тај је покушај пропао из истих разлога. Следећи покушај је био да се формира Одбор јединственог народноослободилачког фронта за Србију, а у септембру и октобру 1943. да се формира Антифашистичко веће за Србију, али су сви ти покушаји остали безуспешни. Чланови Покрајинског Комитета су водили разговоре са неким некомпромитованим политичарима, углавном из земљорадничке странке, али због опортунистичког става неких од њих и провале од стране непријатеља, ни то није реализовано. Неки су похапшени,¹⁰⁸ а Владислав Рибникар се пребацио у Врховни штаб. Четнички обавештајци „Ото“ и „Август“ написали су, 21. јуна 1943, „Командр! Србије“ — штаб 1А, следеће о Рибнику:

„Владислав Рибникар, директор „Политике“, један изопачени Совјетски пријатељ, побегао је са женом из Београда. Говори се да се докопао савезничких територија. Треба јавити да се према њему мора бити јако резервисан, јер национално није јасан“.¹⁰⁹

Партијска организација Шумадије наставила је стварање Јединственог народноослободилачког фронта Србије (ЈНОФС) одоздо, уједињавањем маса на јединственој платформи борбе за ослобођење. Прихватајући

¹⁰⁸ Душан Богдановић, адвокат и публициста, припадник левог крила Земљорадничке странке и члан Главног одбора Народне сељачке странке, залагао се за сарадњу са КПЈ и НОП-ом. Преко њега је Иван Милутиновић одржавао везу, у име ЦК КПЈ, са Драгољубом Јовановићем 1941. године, а Благоје Нешковић у 1942. и 1943. години. Ухапшен је 1.3.1943, као присталица НОП-а и стрељан је у логору на Бањици 3. септембра 1944.

¹⁰⁹ Архив ВИИ, К-120, фас. 6, док. бр. 50/6. Рибникар се, са групом илгалаца, пребацио из Београда преко Срема у Врховни штаб.

ту платформу, оне су напуштале бивше политичаре, јер више нису изражавали њихове интересе.

Све што је до сада речено указује на велики значај Шумадије, врло сложене војно-политичке односе у њој, али и на сазреле услове за доношење хитних одлука, које ће поспешити бржи развој ослободилачке борбе. После пролећне непријатељске офанзиве, партијска организација Шумадије је ојачала, њен утицај порастао, па је требало дефинисати основне правце њене даље политичке активности. Витална питања нису се могла решити преписком између Покрајинског и окружних комитета. Било је нужно одржати саветовање, анализирати резултате, утврдити искуства, одредити непосредне задатке и перспективу. Саветовање је било најпогоднији облик да се све то уради брзо и непосредно: да се заузму јединствени ставови. Зато је Покрајински комитет одлучио да одржи два саветовања најодговорнијих војних и политичких руководилаца Шумадије: саветовање војно-политичких руководилаца и међуокружно партијско саветовање.

Саветовања су благовремено припремљена. Прва идеја о њиховом одржавању налази се већ у писму Покрајинског комитета политичком комесару Главног штаба, од 6. маја 1943. У њему пише:

„Мислим да би требало организовати, када сви дођемо тамо, једно саветовање руководилаца ОК-а Пожаревац, Крагујевац, Младеновац, Ваљево и Чачак — Партије и СКОЈ-а, као и војно, засебно. Затим би Михаило и Бранко ишли на југ и тамо исто остварили“.¹¹⁰

Покрајински комитет је 1. јула поставио задатак Окружном комитету Крагујевца у вези са саветовањем:

„Мислимо да на вашој територији одржимо уже међуокружно саветовање уколико неке нове потешкоће не онемогуће. Ми ћемо позвати ко треба да дође када дођемо до вас. На вама је, прво да учврстите везе са ОП (окружним повереништвима) Мл.(аденовац), Ваљ.(ево) и Милутином (секретар ОК КПЈ Чачка), и друго, да осигурате место где би одржали саветовање...“¹¹¹

Потребу за одржавањем саветовања осећао је и политички комесар 1. батаљона НОВ Србије. У изве-

¹¹⁰ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 49.

¹¹¹ Архив Србије, ПКС-331.

штају Покрајиноком комитету од 16. јула, он пише да су „дражиновци предузели офанзиву“, а да је „наша мобилизација спора“, па предлаже:

„Потребно би било једно шире партијско саветовање да се претресе то питање и да му се сагледају узроци. Наше јачање је од огромне важности јер би нам омогућило разбијање четника и тиме велики полет народноослободилачке борбе...“¹¹²

У марту је у Шумадију из Београда дошао члан Покрајинског комитета, Ивица Девчић (Воја Обалац), а почетком јуна и секретар Покрајинског комитета СКОЈ-а Србије, Драги Стаменковић. Секретар Покрајинског комитета Благоје Нешковић изашао је у Шумадију 5. јула. После тога чланови Покрајинског комитета и Главног штаба почели су да припремају материјал и упућују позиве предвиђеним учесницима саветовања (неким и оружану пратњу) да дођу на Букуљу. Између 5. јула и почетка саветовања секретар Покрајинског комитета Благоје Нешковић одржао је у Даросави партијско-политички курс са партијским радницима из одреда и Шумадије.

Делегати су се прикупљали на Букуљи до 5. августа увече. Њихово безбедно и прикривено пребацивање на Букуљу било је врло тешко. Кретали су се углавном ноћу, јер је непријатељ контролисао путеве. Делегати Округног комитета Пожаревца путовали су пет дана. Кад су се прикључили делегатима Округног комитета Младеновца и политичком комесару Главног штаба, обезбеђивала их је чета Космајског одреда. Док^с У 30. јула чекали ноћ у шуми Маковици, да би се пребацили преко цесте и пруге Београд—Ниш, изненада су их напали одреди СДС и СДК. Заменик командира чете Бранко Стојковић Бели штитио је целу групу ватром из пушкомитраљеза док се пробијала са места напада у правцу Букуље. Том приликом погинули су он и комесар чете Живорад Станковић Маузер, а рањен је Божидар Димитријевић Козица, секретар Округног комитета Пожаревца.

¹³⁴ Зборник, том I, књ. 5, док. бр.88 и 98.

Пет бораца из Шумадије отишло је по делегате Ваљевског округа и преко Колубаре и Љига допратило их до Букуље. Миле Милатовић, члан Окружног комитета Ваљева, дошао је на саветовање неколико дана раније и обишао нека села око Букуље да се упозна са организацијом НОП-а у њима.

Делегати Окружног комитета Чачка срели су се 8. августа са делегатима 1. батаљона НОВ Србије на Руднику и стигли су последњи.

На оба саветовања позвано је око 40 делегата, а присуствовало је око 27. По изјави Благоја Нешковића, оба саветовања је организовао и њима руководио Покрајински комитет. Због сталних непријатељских потера, саветовања су одржана заједно, и то прво војно-политичко па онда међуокружно, у његовом наставку. Према расположивим подацима и сећању учесника, делегати међуокружног партијског саветовања били су: из Покрајинског комитета — Благоје Нешковић, Драги Стаменковић и Ивица Девчић; из Главног штаба Мома Марковић, Радивоје Јовановић Брадоња и Света Поповић; из 1. батаљона НОВ Србије Мирослав Јовановић Трулеж; из Окружног комитета Крагујевца Душан Петровић Шане, Милован Милосављевић и Милка Минић; из Окружног комитета Младеновца Дража Марковић и Божидарка Дамњановић Кика; из Окружног комитета Чачка Милош Минић и Радисав Недељковић Дима; из Окружног комитета Ваљева Миле Милатовић, Сретен Читаковић и Милица Павловић; из Окружног комитета Пожаревца Бранислав Стојановић и Вера Милетић.

Војно-политичком саветовању, поред делегата међуокружног партијског саветовања, присуствовали су ови представници војних штабова и јединица: из Главног штаба Предраг Марковић, из 1. батаљона НОБ Србије Милош Дудић, Илија Јовановић и Лазар Љубоја; из 1. шумадијског и Космајског одреда, Иван Стефановић, Михаило Гавриловић и Јова Роган.

Највећи број делегата стигао је на Букуљу до 5. августа увече. Рејон Букуље непосредно је обезбеђивао 1. батаљон. Шири рејон обезбеђивали су 1. шумадијски, Космајски и Чачански одред; они су актив-

ним дејствима у својим рејонима развличили снаге и везивали пажњу непријатеља за себе,

Саветовање је почело 6. августа ујутру. После подне 6. августа, добијено је обавештење из Аранђеловца да су Бугари открили 1. батаљон и делегате на Букуљи и да ће сутрадан, када је требало да се настави војно-политичко саветовање, претрести плашшу.

Септембар 1943. године. Група партијско-политичких радника С-кружног комитета Ваљево: Живорад Гајић, Милован Мита Милосављевић, Миленко Топаловић, Љубинка Марић, Катарина Лалевић-Стојановић и Анора Савчић

Да би се саветовање, наставило одлучено је да се избегне сукоб са Бугарима, па су се делегати и 1. батаљон, ноћу 6/7. августа, пребацили на Венчац. На Букуљи је сваки делегат био упознат са дневним редом саветовања и програмом рада. Предвиђено је да се

исхрана на Венчацу обезбеди из села Врбице, Бање и Брезовца. Група бораца ишла је по храну у Врбицу, а друга у Брезовац, још док је главнина батаљона, са делегатима избијала на Венчац.

Ујутро 7. августа, док су делегати и борци доручковали, добијена су два обавештења: једно од скојеваца из Бање — да су Бугари из Аранђеловца кренули у стрељачком строју у правцу Венчаца, и друго, од командира обезбеђења, борца Миомира Борисављевића, да Бугари, у стрељачком строју, наступају од Тополе ка Венчацу.

Саветовање још није било настављено. Донета је нова одлука: да се делегати, под заштитом батаљона, врате на Букуљу и тамо одрже саветовање. Кренуло се одмах. Око 8 часова чета у претходници неопажено је избила на косу Дугајлију, изнад Врбице, иза леђа Бугарима, који су посели положај према Букуљи. Испред ње били су положаји бугарске митраљеске и минобацачке чете, једне позадинске јединице и командно место штаба батаљона. О томе је обавештен штаб батаљона, односно командант Главног штаба, који је наредио да се чета што више приближи Бугарима и нападне их. Изненађени нападом с леђа, неколико бугарских војника који су били поред минобацача и митраљеза предали су се, а остали су панично побегли према Врбици. У јуришу су се истакли Лазар Кужета, Милева Зрнић, Реља Полић, Никола Човић и Јелисавета Старчевић. Убијени су један бугарски официр и два војника, а више њих је рањено. Заплењена су 3 минобацача, 1 митраљез шварцлозе, 1 пушка, око 1.600 метака, неколико сандука мина за минобацач и разна опрема.¹¹³ Неколико минобацача и митраљеза остали су на положају, јер их чета није могла носити. Закопане и слабо маскиране у рејону Вукосаваца, Бугари су их пронашли истог дана.

Ситуација је у том тренутку била следећа: на Букуљи и Венчацу били су Бугари, а између њих, на коси Дугајлији, нашао се батаљон са делегатима. Зато је одлучено да се пробој не врши према Букуљи, већ

¹³⁴ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 88 и 98.

правцем Јарчева коса—Капетанови станови—Цинцарев гроб—Вукосавци, да би се тако избегло опкољавање.

"У рејону Вукосаваца рањена је у раме Божидарка Дамњановић. Смештена је у болницу (земуницу) у Мањоловићима, а касније у Даросаву. Батаљон и делегати наставили су покрет дању, правцем: Вукосавци—Босута—Орловац, где су стигли пред мрак. Исто вече, тек што су вечерали, наставили су покрет, и преко Јарменоваца избили на Рудник, пре поноћи. Ту су им се прикључили делегати Окружног комитета Чачка. У Јарменовцима је батаљон растерао једну четничку заседу, а у кући четничког команданта батаљона, Свете Савића, запленио два вола, неколико оваца и нешто намирница.

Батаљон и учесници саветовања су се тако одвојили од непријатеља, па је војно-политичко саветовање настављено 8. августа ујутру. Завршено је 11. августа.

Закључци војно-политичког саветовања обухватили су (1) оцену војно-политичке ситуације у земљи и у свету и задатке који из ње проистичу (2) војни и политички рад у батаљону и у одредима, и (3) оцену активности, односно извођење акција и однос према народу.

Војна и политичка ситуација у свету оцењена је као повољна за развој НОБ (на свим фронтима Савезници су били у офанзиви). Такође и ситуација у Југославији. Народноослободилачка борба јачала је у свим крајевима. Из одреда су израсле бригаде, дивизије и корпуси НОВЈ, а постигнути су и значајни политички успеси.

Бројно стање одреда у Србији повећало се у 1943. години четири пута. Створене су могућности за прелазак на виши степен војне организације. „Није далеко дан — каже се у закључцима — када ћемо у Србији створити многобројне бригаде и дивизије". Оцењена је као исправна орјентација на формирање оперативних јединица, па то остаје најважнији задатак у будућем раду. Јединство напада Србије ствара се одоздо, у борби против окупатора и домаћих издајника. Бивше политичке странке не учествују у борби за ослобођење, већ помажу домаће издајнике или су неактивне. Народ је

одлучно одбацио политику службења окупатору и пружа пуну подршку борби за ослобођење. У борби против ослободилачког покрета најактивнији су четници Драже Михаиловића. Њихова издаја је „добрим делом разобличена“. „Наши одреди и батаљони имају пуну подршку у борби против дражиноваца од огромне већине народа у Шумадији и у Топлици. Појачана спремност народа Србије да се бори у редовима партизана, повећани и ојачани партизански одреди и батаљони, садашњи неуспех Дражине офанзиве на наше одреде и базе говоре да се приближавамо одлучним борбама у Србији против окупатора и издајника.“

У другој групи закључака дата је критичка оцена војног и политичког рада у батаљону и одредима, па су, ради јачања њихове борбене готовости, постављени бројни задаци.

Предвиђено је да се рад партијске организације у јединицама побољша и развија према упутствима датим у „Раду Партије у војсци“; да ојача јединствено командовање, а да штабови руководе колективно, одговорно и плански; да се боље организује политички рад и појача обрада тема које излажу циљеве НОБ-а, популаришу наше успехе и успехе Црвене армије, а разобличавају окупатора и домаће издајнике, и да се побољша културно-просветни рад у јединицама и у народу.

Војна обука бораца и старешина и надаље остаје најважнији задатак. Она се мора изводити плански и систематски, са новим и са старим борцима. Речено је да се оружје мора чистити сваког дана, да се борци наоружавају бајонетима, а да за посебне задатке треба формирати и обучити диверзантско-партизанске групе. Обука командира и политичких комесара предвиђена је према посебном плану, изван јединица, на курсевима.

Саветовање налаже развијање „самосвесне челичне дисциплине“, одговорност за извршавање наређења и правилних службених односа. Старешине и борци се међусобно поздрављају стиснутом песницом и речима „Смрт фашизму“, односно „Слобода народу!“ Строго се кажњавају крађе, „примање поклона“, изнуђене куповине, задржавање заплених ствари и сл. Алкохол

се може узимати, али под контролом. Женидба се не забрањује, али муж и жена не могу остати у истој чети. Уводе се обавезне смотре јединица. Забрањен је назив „теренци“, а уведен „политички радници“. За недисциплиноване су прописане дисциплинске казне: критика пред четом, критика пред одредом-батаљоном, прекоредна служба, опомена и укор; и судске: удаљавање из одреда и смртна казна.

Команданти, командири и политички комесари имају основни задатак да чувају људство, па су одговорни за сваки губитак. Штабови морају одговорно командовати и повећати војностручна знања бораца и старешина. Пре ступања у борбу све јединице морају бити добро увежбане, нарочито у заузимању заклона, гађању, маскирању и осигурању.

Предвиђено је, даље, да се јединице снабдевају преко интендантуре. Одреди и батаљон морају имати кухињу и резерву хране. Одећа и обућа треба плански да се прикупља, одржава и обнавља, а треба ојачати и санитет јединица тако што ће се у чете увести болничари, са носилима и прибором за прву помоћ. Старешине су дужне да воде посебну бригу о одржавању личне хигијене бораца.

У трећој групи, најважнији су закључци саветовања: да треба избегавати елучајне и наметнуте борбе и непријатељу наметати борбу у условима које сами одабирамо. Тежиште напада треба усмерити на окупатора и железнички и путни транспорт. Затим, да се организује војна обука у позадини и формирају десетине, од одраслих и омладине, за одбрану насеља од четника и за заједничка дејства са одердима, да се појача политички рад у позадини и мобилизација нових бораца за одреде и батаљон; да се ликвидација ухваћених непријатеља народа, шгшјуна, потказивача, убица и пљачкаша врши само по одлуци народног суда, који ће образовати окружни народноослободилачки одбор, или по одлуци војног суда који образују штабови; да се реквизиција и конфискација врше само у складу са наређењем Врховног команданта од 15. IX 1942. године; да се сеоске страже које постављају четници и СДС упозоре, претходно, наредбом нггаба да врше из-

дајничку улогу, па тек ако наставе службу, да се строго кажњавају.

Војно-политичко саветовање завршено је 11. августа поподне. О томе је сутрадан Окружни комитет Крагујевца доставио извештај Покрајинском комитету, у коме се каже:

„Имали смо саветовање нашег ОК. Завршен је један партијски курс. Јуче је завршено војно саветовање на коме су присуствовали политички радници и из суседних округа. Данас или сутра треба да почне међуокружно партијско саветовање. Делегати из свих суседних (предвиђених) округа стигли су.

О свему детаљније писаћемо касније.

Друг Мих.(аило) је добро. Мисли да ће код вас бити у року 10 дана. Другови Вук и Бранко такође су добро, стигли су код нас и раде“.¹¹⁴

Праћени батаљоном, делегати су се 11. августа увече спустили с Рудника у село Сврачковицу, где је то вече (или сутрадан) почело међуокружно партијско саветовање.

Делегати из округа подносили су извештаје о резултатима рада окружних комитета, о оружаним акцијама и активности непријатеља, о политичком раду у народу, политичком стању у окрузима, стању партијске организације, плановима и даљем. развоју борбе. Била је то, у исто време, и размена иекустава о методама и облицима рада окружних комитета, чиме је створена и основа за бољу међусобну сарадњу.

На саветовању је истакнуто да су у борби претрпљени и велики губици, али и то да се партијска организација прекалила и ојачала, и да је порастао њен непосредни утицај на масе, као и утицај преко СКОЈ-а, УСАОЈ-а, АФЖ и НОО. Порасла је и спремност народа да масовније ступа у НОБ. У великом броју села, у свим окрузима, формиране су антифашистичке организације и органи народне власти, ~~та~~ их треба и даље развијати гдегод је то могућно. Критиковане су организационе неправилности, секташтво у пријему нових чланова у КПЈ, практицизам у раду, запостављање идеолошког рада и недовољно чување кадрова. Постав-

¹¹⁴ Зборник, том I, књ. 20, док. бр. 98.

љени су задаци: да се организационе нејасноће уклоне и партијска организација развија на територијалном принципу, да се она учврсти и политички припреми за интензивнији рад у масама, да се антифашистичке организације ојачају и прошире, и да се развије боља и непосреднија међуокружна сарадња.¹¹⁵

Саветовање је завршено 13. августа после подне. Истог дана су умножени закључци (на писахој машини).

Док је трајало саветовање, и касније, док су се учесници на саветовању и главнина батаљона одмарали изнад реке Деспотовице, у Сврачковима, на околним брдима су се налазила обезбеђења.¹¹⁶

Она су запазила да на лериферији Горњег Милановца један вод непријатељских војника изводи обуку, али им у томе није било ништа сумњивог. У ствари, тај вод је везивао пажњу обезбеђења док су друге јединице припремале напад. Те јединице су се из Горњег Милановца, коритом реке Деспотовице, прикривено привукле под брдо на коме су били батаљон и делегати. У исто време су се и из Крагујевца приближавале неке непријатељске јединице. Око 16 часова непријатељ је из корита Деспотовице изненада отворио ватру и извршио јуриш. Иако изненађени, борци батаљона су ватром зауставили њен јуриш и одбацили је низ Деспотовицу. Међутим, остале снаге непријатеља су са околних висова јаком ватром задржале батаљон на поседнутом положају. Заједно са учесницима саветовања, он се по паду мрака пробио преко Велереча до близу Горњег Милановца, одакле је променио правац и, преко Мајдана, избио на Рудник. У овом нападу на батаљон учествовали су једно немачко одељење и припадници СДС и СДК из Горњег Милановца и Крагујевца.

Сутрадан, 14. августа, на Руднику су пред батаљоном и учесницима саветовања о значају донетих одлука и њиховом остваривању говорили секретар По-

¹¹⁵ АЈРС, ПКС-339, Записник са међуокружног партијског саветовања у Шумадији.

¹¹⁸ Архив ВИИ, К-Л984, док. бр. 2/2 и 6/1.

крајинског комитета Благоје Нешковић, секретар Покрајинског комитета СКОЈ-а, Драги Стаменковић, и политички комесар Главног штаба Мома Марковић. Већ умножене одлуке подељене су ученицима саветовања.

Батаљон се са Рудника пребацио на Венчац и Букуљу, где су се пребацили и делегати, са секретаром Покрајинског комитета. Секретар ПК СКОЈ-а, Драги Стаменковић, присуствовао је састанку ОК СКОЈ-а за Крагујевац и пренео одлуке саветовања. После тога, 26. августа, са Предрагом Марковићем, отишао је за јужну Србију.

Секретар Покрајинског комитета налазио се до 21. августа на Букуљи, у Гарашима и Даросави. Одатле се, са Вером Милетић, преко Даросаве и Венчана, чезом пребацио до Жаркова, а онда у Београд.

ДЕЈСТВА 1. БАТАЉОНА НОВ СРБИЈЕ ПОСЛЕ МЕЃУОКРУЖНОГ САВЕТОВАЊА

Батаљон је 15. августа, из рејона Венчац—Букуља, напао и разбио групу четника у Брезовцу. Три четника су тешко рањена.¹¹⁷ Из Брезовца се сутрадан пребацио у Вукосавце, где је напао и растерао другу групу четника. У овој акцији рањен је један четник, али и један борац батаљона.¹¹⁸ Затим је 16/17. августа, извршио покрет из Вукосаваца у Бању. При том се догодило да су се два борца у густом мраку случајно одвојила од колоне и прикључила четничкој колони, чији се правац покрета укрштао са правцем покрета батаљона. Један од њих је то на време приметио и неопажено напустио колону. Он се убрзо вратио у батаљон, а други су четници открили и убили.

Батаљон је 17. августа преданио у рејону Бање. За време вечере штаб је добио обавештење да се у кући четничког команданта села Липовца, која је иначе служила за везу четника са Београдом, налази група чет-

¹¹⁷ Зборник, том I, кн>. 5, док. бр. 100.

¹¹⁸ Исто.

ничких старешина, са пратшом. Батаљон је одмах извршио покрет, опколио кућу и напао четнике. Иако изненађени, они су искористили мрак и побегли. Само су двојица ухваћени.¹¹⁹ Та двојица су и у ранијим борбама хватани као четници и пуштани, уз претњу да ће следећи пут бити стрељани као издајници ако наставе да служе непријатељу. То им се на крају и догодило.

У воћњаку пред кућом ухваћена су и два цивила, без оружја. Нису били четници, али ни мештани, па су, као сумњиви, саслушани. Изјавили су да су дошли из Београда, с намером да ступе у партизане, али су их ухватили четници, затворили и саслушавали. Пошто из Београда нису дошли провереним каналима и везама, стражарно су спроведени у батаљон, ради провере њихових изјава.

Из Липовца батаљон се 17/18. августа вратио на Букуљу, у „Првомајски логор“, где је остао цео дан на одмору. Ухваћени цивили су на новим саслушањима упорно остали при својим изјавама, али их ничим нису могли доказати. На крају су се сетили да су, при поласку из Београда, од једног посластичара из Пашићеве улице добили симболичну суму новца, на име његове помоћи партизанима. Новац су им узели четници приликом претреса. Како је Мома Марковић добро познавао ту посластичарницу и посластичара из илегалног рада у Београду, цивили су ослобођени сумњи и примљени за борце батаљона. Били су то Стева Поробић и Бора Миловановић.

Батаљон је и 19. августа освануо у „Првомајском логору“, у том честом свратишту и месту боравка. Тога дана се одмарао, заједно са Шумадијским одредом. Били су непосредно обезбеђени са два стражарска места на супротним странама логора и, у нешто ширем рејону, са три заседе од по 5 бораца, од којих је једна била на врху Букуље. Између заседа и стражара крстарице су две патроле.

Пре подне је Петар Владетић, интендант батаљона, сишао, са групом бораца, у Гараше да набави храну. Од сељака Милинка Марковића сазнао је да се у за-

¹¹⁹ Исто.

сеоку Марковића куће налазе четници. Интендант му је рекао да прикупи детаљније податке и да их донесе на Букуљу. Пошто је прибавио храну, он се вратио у логор и о свему обавестио команданта Главног штаба.

Око 11 часова стигао је и Милинко Марковић са потпунијим подацима о четницима. У засеоку се налазила Орашачка бригада, јачине око 130 четника. Они су били посели дворишта и воћњаке. Пре него што су почели да се картају и пијанче конфисковали су и поклати сељацима стоку.

Командант Главног штаба већ је био наредио да се батаљон и 1. чета 1. шумадијског одреда припрема за покрет. Око 13 часова повучено је обезбеђење. Батаљон се постројио, прегледана је муниција, ручне бомбе и пушкомитраљежи. Командант је прво издао задатак команданту 1. шумадијског одреда па је његова прва чета отишла; мало затим је и батаљонска колона кренула ка Гарашима. На једном пропланку је Света Поповић објаснио борцима да се у Гарашима налази Орашачка четничка бригада, у којој је много зликоваца, који су поклати велики број честитих људи у орашачком и околним срезовима, али међу њима има и велики број мобилисаних сељака. Народ Гараша тражи, рекао је он, да истерамо четнике из села и да их казнимо како заслужују.

Командант Главног штаба је упознао борце с местом, јачином и распоредом четника, па је, у складу с тим, распоредио чете и дао им задатке, нагласивши да се 1. чета Шумадијског одреда налази већ четницима иза леђа.

Користећи се конфигурацијом земљишта, кроз шумарке, воћњаке и врзине, око 100 бораца батаљона, међу којима је било 20 другарица, приспели су доста брзо на отворени простор, на којем су се морали изложити четничком осматрању. Тај су простор прешли маскирани лишћем и грањем. У колони по један, са скраћеним одстојањима, борци су се још више примакли четницима. Колона је личила на живу ограду. Тако је поново ушла у шуму и примакла се Марковића кућама. Чуле су се четничке песме и хармоника, наздрављало се краљу Петру и Дражи Михаиловићу, претило комунис-

тима. Пошто су се кроз шуму спустили до испод Марковића кућа, борци су заузели заклоне, а командант Главног штаба, са командантом батаљона, Светом Поповићем и Петром Владетићем, пошао је да из непосредне близине осмотри разбашкарене четнике. Командант батаљона добио је задатак на лицу места. Кад се вратио командант Главног штаба је своје пратиоце, међу којима је био и пушкомитраљеца Слободан Козаров Бели, распоредио на брегу иза куће, да бочно туку четнике. Командант батаљона је остао с 1. четом на левом крилу, 2. је распоредио у средини (с политичким комесаром) а 3. на десном крилу.

Батаљон је у стрељачком строју изашао из шуме и, без пуцња и узвика, брзо кренуо преко чистине. Четнички стражар је приметио партизане тек када су приспели на блиско одстојање. Отворио је ватру, у ствари, кад је батаљон пошао на јуриш.

Са првим пуцњем престала је песма и свирка. Међу четницима је настала пометња. Тражили су затурено оружје, бежали позади засеока, тамо посели положај и организовали отпор. Муницију, ио обичају, нису штедели. Батаљон је застао пред њиховим положајем. Сачекао је да са левог бока отвори ватру група бораца која је пошла са командантом Главног штаба. Тим нападом с бока четници су били још једном изненађени, њихова ватра је ослабила и они су почели да беже. Командир 1. чете, Душан Репец, командовао је јуриш. За четом је пошао цео батаљон, али га четници нису сачекали. Без реда и неорганизовано су бежали уз Орловицу (тиг. 482). Јуриш 2. чете успешно је подржавао дугим митраљеским рафалима командир вода Лазар Кужета.¹²⁰ Од како су се дали у бекство, четници више нису пружали организован отпор. По кућама, двориштима и воћњацима остало је разбацано њихово оружје, опрема, флаше и чутуре са ракијом. Батаљон се вратио у Гараше, а са њим и сељаци који су били избегли пре доласка четника.

¹²⁰ Лазар Кужета Љутица био је један од најбољих нишанџија на митраљезу. И кад је постављен за командира вода, у свакој борби је радо прихватао митраљез.

Пред мрак командант је постројио батаљон у засеку Марковића куће и предао рапорт команданту Главног штаба, који је батаљону први честитао победу. После су му се кратким говорима обратили политички комесар батаљона, Мирослав Јовановић Трулеж и Света Поповић; на крају је бооце поздравио секретар Покрајинског комитета, Благоје Нешковић и пожелео им много нових победа.

Батаљон је вечерао у засеку. Око њега су се окупиле сељаци да га поздраве. Као и у многим другим селима Шумадије, он је ту био чест и драг гост.

Из Орашачке бригаде избачено је из строја 45 четника. О томе у извештају штаба батаљона пише:

„Дана 19. VIII 1943. г. напад на четнике у селу Гарашима. Разбијени четници оставили 13 мртвих, док их је 16 рањено и 16 дезертирало. Ми нисмо имали губитака. Плен 8 пушака, 150 метака”.¹²¹

О овој борби Главни штаб је известио крајем августа Врховни штаб:

„Крајем августа Шумадијски батаљон и чета Шумадијског одреда опколили су у селу Гареша крволочну банду дражиноваца, такозвану Орашачку бригаду, која је бројала 130 људи. Партизани су муњевитим препадом упали у сам логор четничких бандита и потпуно их разбили. На лицу места остало је 18 лешева четничких бандита. После ове борбе народ у Шумадији је одахнуо и са огромним задовољством примио је вест о разбијању ове банде, јер је она поклатила низ најугледнијих родољуба у Шумадији, међу којима и старог свештеника Исаковића из села Вање, Милана Грујића из села Даросаве, жену Герасимовића, погинулог у борби са Немцима...”¹²²

Батаљон је у овој борби постигао велики успех. Команда је располагала тачним подацима о четницима, организацију напада спровела је брзо и потпуно, а покрет до циља био је добро маскиран. Све је то обезбедило постизање изненађења. Поред тога, командни кадар и борци дејствовали су одлучно и брзо. Успех је

¹²¹ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 100; према архиву ВИИ, (К. 1984, рег. бр. 2/2 и 6/1), четници су имали 25 мртвих, а батаљон није имао губитака.

¹²² Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 85.

утолико већи што је напад изведен по дану, и то против бројно јачег непријатеља. Батаљон није имао губитака. Погинула је само сељанка Радмила Вићентијевић.¹²³

Из Гараша 1. батаљон и 1. шумадијски одред су се пребацили у Прогореоце, где су преноћили. Те ноћи у одред се вратила његова 3. чета, која је 18. августа, у 12 часова, прихватила из Жаркова 17 нових бораца, које су партијске организације Београда и Земуна упутиле у одред. С том групом дошао је и ваздухопловни поручник Богдан Машала, касније начелник штаба 1. шумадијске бригаде. Исто вече је и из Аранђеловца стигла већа група нових бораца; у њој је био Милан Матијашевић, касније политички комесар 1. батаљона.

Остварујући одлуке војног саветовања Главни штаб је организовао курс командира чета и водова за командни кадар батаљона, 1. шумадијског и Космајског одреда. Курс је почео 20. августа, а завршио се 8. септембра. Похађало га је укупно 18 полазника, командира водова, командира и политичких комесара чета и оних који су се спремали за те дужности.¹²⁴

Био је то први курс при Главном штабу за обуку кадрова. Старешина курса био је Предраг Марковић, војни инструктор Главног штаба, а његов заменик Илија Јовановић. Они су и изводили војну наставу. Идеолошко-политичку наставу, чување војне тајне и конспирацију предавао је (29. и 30. августа) политички комесар Главног штаба, Мома Марковић. (Наставна документа са курса нису пронађена.) Борбено обезбеђење курса вршила је чета 1. шумадијског одреда. Обука је извођена у рејону Даросаве, Гараша и Венчана. Услови су били врло тешки, али је курс ипак успешно завршио рад.

Батаљон и 1. шумадијски одред пребацили су се 20. августа у Даросаву, засеок Старо Село, где су из-

¹²³ Истрчала је да види како четници беже и да прва поздравни долазак партизана, па се нашла између две ватре. Анализирајући борбу Света Поповић је рекао: „Ми кажемо да батаљон није имао губитака. То није тачно. Погинула је једна жена, наш пријатељ и патриота. То је и наш губитак.“
¹²⁴ Архив ВИИ, К-1984, док. бр. 2/2 и 6/1.

вршене неке кадровске промене. За команданта 1. шумадијског одреда постављен је Илија Јовановић, до тада начелник штаба (ађутант) 1. батаљона, за вршиоца дужности команданта Космајског одреда Михаило Гавриловић, а за политичког комесара Мирко Пандуровић.

У ПОДУНАВЉУ И ЈАСЕНИЦИ

Један од сложенијих проблема у то време било је снабдевање муницијом. У непрекидним борбама трошене су велике количине муниције, а једини извор снабдевања био је ратни плен. Но количина добијена тим путем није била довољна. Истина, окупатор и домаћи издајници имали су довољно муниције, али њихове јединице, кад су излазиле из гарнизона нису са собом водиле комору, па се од њих нису ни могле запленити велике количине. С друге стране, батаљон није имао снаге да заузима веће непријатељске гарнизоне из којих би могао обезбедити а касније и складиштити потребне количине муниције. Зато је требало тражити и неки допунски извор снабдевања. Претпостављало се да би један од извора могао бити младеновачки округ, где су, у априлу 1941, јединице бивше југословенске војске оставиле знатне количине оружја и муниције које су сељаци сакрили и чували. Зато је одлучено да батаљон прође кроз срезове тог округа и, уз помоћ Окружног комитета Младеновца, пронађе и прикупи скривено оружје и муницију.

Батаљон је 21. августа кренуо из Даросаве ка Космају, Подунављу и Јасеници правцем: Венчане-Дучина-Стојник-Бабе.

Ујутро 22. августа, око 6 часова, батаљон се западно од Дучина сукобио са одељењем СДС из станице Бељина. Убијен је наредник Барјактаревевић, рањен стражар Јовановић и заробљено 10 стражара.¹²⁵ По паду мрака, батаљон се шзевацио у Стојник, где је преноћио. У Стојнику и Бабама задржао се 23. и 24. авгу-

¹²⁵ Архив ВИИ, К-117, фасц. 3, док. бр. 33/3.

ста извиђајући и тражећи погодна места за прелазак преко пруге и пута Београд-Ниш на правцима: Бабе-Поповић и Неменикуће-Влашка. Непријатељ је стално пратио његов покрет; био је обавештен да су се 23. августа, у Бабама, код Сопота, налазили „комунисти јачине 130—150 лица међу којима и 20 жена“, и да су прикупљали храну;¹²⁶ затим, да је „на дан 24. августа група од 200 бандита са 20 комунисткиња скупљала храну у с. Бабе, Стојник и Дучина среза Космајског“. Са батаљоном, од доласка на подручје Космаја, тј. од 21. августа, кретала се и 2. чета Космајског одреда, па је укупно бројно стање износило око 150 бораца.

У току ноћи 24/25. августа батаљон и 2. чета Космајског одреда пребацили су се преко пруге и пута Београд-Ниш, између жељезничке станице Ђуринци и Влашког Поља. У Дубону су стигли 25. августа ујутро. Ту је са сељацима одржан политички збор. О задржавању батаљона у Дубони одмах је обавештена Недићева влада:

„На дан 25. августа група од 150 комуниста и 20 женц дошла је у с. Дубона Срез Младеновачки. То приликом одржали су збор а затим се повукли у правцу
' • с. Ковачевца и шуме Маковице између Кусадка и Ковачевца“.¹²⁷

Предвече 25. августа батаљон је, с 2. четом Космајског одреда, наставио покрет према југу, до шуме Маковице, на тремеђи села Велика Крсна, Влашка и Ковачевац, где је и преноћио. Сутрадан је из Маковице извршено извиђање према Ковачевцу, Великој Крсни и Селевцу.

Следећег дана обе јединице су се пребациле у рејон Селевца. Уз јаче обезбеђење, остале су поред пута Младеновац-Селевац до 28. августа. Тога дана, око 14 часова заседа је приметила и обавестила штаб батаљона да, од Младеновца наилазе два немачка камиона пуна војника. Штаб је проценио да је то мања немачка јединица, са доста муниције, па је одлучио да је нападне. Заседи је наређено да камионе ватром задржи док при-

¹²⁶ Архив ВИИ, К. 51, рег. бр. 45/9; и К-32, рег. бр. 24/6.

¹²⁷ Исто.

стигне батаљон. Но, кад је она отворила ватру, појавила су се још 4 камиона пуна Немаца. Из прва два Немци су брзо искочили, развили се у стрељачки строј, отворили ватру и кренули ка положају заседе. Батаљон и 2. чета Космајског одреда посели су положај позади заседе, која се брзо повукла у састав батаљона који је, с 2. четом, кренуо у напад. Тада су се искрцали и развили за борбу немачки војници из приспела 4 камиона. Штаб је проценио да су немачке снаге много јаче него у почетку борбе, па је наредио да се батаљон врати на полазни положај. Немачка јединица је наставила борбу, наступајући вешто и опрезно кроз кукурузе и преко пошумљеног земљишта. Немачки пушкомитраљесци су се пели на дрвеће, постављали у рачве своја оружја да би прецизније тукли положаје батаљона и 2. чете. У сумрак је Немцима из Смедеревске Паланке дошао у помоћ одред припадника СДС и СДК, који је покушао да батаљон обухвати са левог крила. Међутим, борба је због мрака прекинута. Непријатељ се вратио у Младеновац и Смедеревску Паланку, а 1. батаљон и 2. чета Космајског одреда у свој логор, где су и преноћили.

Пет немачких војника и око 15 припадника СДС и СДК је убијено, а број рањених није утврђен.¹²⁸ Из батаљона је погинуо борац Бошко Драгачевић, из Бање, а рањен је пушкомитраљезац Млађен Тодоровић Срећко. Један пушкомитраљез је изгубљен. Из 2. чете Космајског одреда погинула су два борца.

Батаљон је 29. августа поставио заседу на путу Велика Крсна — Ковачевац, дочекао и разбио одељење СДС и заробио једног војника. Истог дана наставио је покрет и по дану прошао кроз Ковачевац ка Кусадку, о чему је влада Милана Недића такође била обавештена.¹²⁹

Од засеока Лесковац батаљон је скренуо на запад, у 16 часова прешао пругу Београд-Ниш кроз железничку станицу Ковачевац и, пред мрак, изненада стигао

¹²⁸ Према сећању неких учесника, непријатељ је имао 10—15 мртвих, а у „Буни“ Мирка Милојковића (стр. 338) пише да је погинуло 12 непријатељских војника.

¹²⁹ Архив ВИИ, К-117, фасц. 3, док. бр. 33/3.

у Јагњило, где је запалио зграду општине и ухватио неколико четничких активиста, који су врбовали људе да ступе у четнике.¹³⁰ Из Јагњила се истога дана пребацио у Рабровац. Ту је, у згради општине, разоружао четничку општинску стражу и пустио је кући, сем Милоша Вујића, који је стрељан.¹³¹ Из Рабровца је наставио покрет 30. августа правцем Белосавци-рудник угља Велика Иванча. У Иванчи је 31. августа са рударима и сељацима одржан политички збор. Тада је неколико рудара ступило у батаљон. У руднику је запаљен експлозив са средствима за паљење. Батаљон се одатле, преко Копљара, 1. септембра, по дану, пребацио у Орашац и вратио у централну Шумадију, а 2. чета Космајског одреда се упутила преко Космаја на свој терен.

Села кроз која је батаљон прошао налазила су се у околини Смедерева, које је издајник Димитрије Јботић сматрао својим упориштем још из предратних изборних борби. Народ села око Космаја, из Подунавља и Јасенице срдечно је дочекивао батаљон, изражавајући поверење у циљеве народноослободилачке борбе. Изванредан утисак који је батаљон оставио на народ тих села знатно је допринео омасовљавању НОП-а. Убрзо по повратку батаљона, велики број омладинаца из тих села ступио је у Космајски одред (од њих је 30. октобра 1943. године формиран 3. батаљон 1. шумадијске бригаде).

Среко партијско повереништво Младеновца известило је Окружни комитет Младеновца да је „после одласка са овог терена батаљона и осталих друтова било мало потера и претреса терена од стране Бугара и жандарма из овог среза... Задовољство у народу поводом ове борбе је огромно" (мисли се на борбу од 28. августа).

¹³⁰ У „Прегледу ситуације" владе Милана Недића пише да је ноћу 29/30. августа дошла у с. Јагњило једна комунистичка група од 100—150 људи и тражила председника општине. Када га није нашла, наводно је ухватила сеоског кмета Светолика Лазаревића и општинског ћату Јанка Матејића и убила их пред општином. Архив Србије, влада Милана Недића, „МН"-П, бр. 190; Архив ВИИ, К-51, рег. бр. 51/9.

¹³¹ Архив ВИИ, К-117, фасц. 3, док. бр. 33/3.

VI,! Међутим, друге оцене продора батаљона у младе-Иовачки округ нису такве. Политички комесар Главног штаба пише Покрајинском комитету 11. септембра:

„2. IX батаљон се вратио из Космаја. Поводом тога одржао сам састанак са Слободаном, Милићем и Алимпијем. Дневни ред: 1) Пут батаљона, 2) Космајски одред, 3) Шумадијски одред, 4) Даље акције. По првој тачци извештај друга Слободана. Оружје и муницију батаљон није набавио, а од акција једну наметнуту борбу са Немцима у којој смо имали два мртва и једног рањеног. Губитак: један п. митраљез.

Ја сам констатовао да је пут батаљона био без резултата по питању муниције и да Слободан сноси главну кривицу. јер је чекао податке, уместо да и без детаљнијих података зађе по селима, за које смо знали да имају муницију. По питању напада Немаца грешка је што се три дана логоровало на једном месту и што није обавештајна служба била организована .. „¹³²

Члан Окружног комитета Младеновца, Божидарка Дамњановић, слично пише 6. септембра и, „по овлашћењу Вука и место њега“, она извештава Покрајински комитет:

„Батаљон је стигао овамо на терен, не испунивши задатак са којим је отишао, а нарочито не скупивши ниједан метак и ако је то постављено као најважније. Вратио се са мање муниције него што је отишао... Брадоња каже да нису добили никакве податке које је требало да да ОК .. „¹³³

ПОНОВО У ЦЕНТРАЛНОЈ ШУМАДИЈИ

Батаљон се 1. и 2. септембра одмарао у Орашцу, а 3. се пребацио у Липовац, где је остао цео дан. Увече је штаб батаљона обавештен да сутрадан из Тополе долази у Липовац група Немаца и СДС да рекви-

¹³² Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 88. У извештају штаба 1. батаљона, од 1. октобра 1943, пише: „У времену од 22. VIII 1943. године до 10. IX 1943. године батаљон је прошао кроз космајски терен и водио борбу са Немцима, у којој је погинуо један друг“. (Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 100). Грешка је вероватно настала зато што је извештај писан месец дана касније и по сећању.

¹³³ Архив Србије, ОК Младеновац, док. бр. 210.

пирају сељацима жито. Штаб је одлучио да то спречи. Батаљон је 4. септембра пред зору избио на пут Аранђеловац-Топола и код Обрадовог брда поставио заседу (један вод), са задатком да ту дочека и разбије Немце и припаднике СДС.

Око 9 часова на заседу је наишла очекивана колона: напред, у чези, Немац, старешина групе, а за њим одељење немачких војника и одељење СДС. Заседа је отворила ватру и убила 1 Немца и 4 припадника СДС. Старешина групе убијен је у чези, па га је поплашени коњ мртвог одвукао чак у Бању. Изненађени непријатељ није стигао ни да отвори ватру. Један Немац и 2 припадника СДС су заробљена. Заплењено је неколико пушака, један аутомат, мало муниције, неколико ручних бомби и нешто опреме. Преживели непријатељски војници побегли су у Тополу.

Када се заседа повукла и стигла до речице Кубршнице, Немци из Тополе су камионима стигли на Обрадово брдо. Приметили су заседу и отворили ватру; ранили су једног борца. Заседа је прешла Кубршницу, избила на Баљковицу (к. 341), између Бање и Копљара, и ушла у састав батаљона. Политички комесар Главног штаба известио је Покрајински комитет, 11. септембра 1943:

„Батаљон је 4. IX направио заседу на друму Аранђеловац—Топола. Убијен је 1 Немац и 4 жандарма. Заробљена 2 жандарма и 1 Немац“.¹³⁴

Батаљон је и даље оскудевао у муницији. Кретао се претежно брдским тереном и изван путева, избегавао борбе у неповољним условима и тражио могућност да дође до већих количина муниције.

Четници су обезбеђивали рејоне поред пруга и путева којима су се кретале немачке колоне и транспорти. Ослоњени на непријатељске гарнизоне, они су у околним селима терорисали сељаке, мобилисали их у своје бригаде и покушавали да успоставе своју организацију. Батаљон се ноћу спуштао на путеве и пруге, постављао заседе и изводио акције, а по дану се повлачио у брда око Венчаца, Букуље и Космаја.

¹³⁴ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 88 и 98.

Из рејона Баљковице батаљон се 4. септембра пребацио у рејон Орашца, где је остао до мрака.¹³⁵

Ноћу 4/5. септембра батаљон је извршио покрет правцем Копљаре-Бељевац и, на десној обали Мисаче, на цести Младеновац-Топола, у шумарцима и кукурузима, поставио заседу. Очекујући немачке камионе од Младеновца или Тополе, заседа је остала прикривена цео дан.

Из Младеновца је 5. септембра наишла колона немачких камиона, са јаким маршевским осигурањем и појачаним мерама безбедности. Испред колоне је био мотоциклиста, који је, несмотреношћу једног командира, открио заседу (командир је претрчавао преко цесте), застао и испалио ракету у ваздух, па се колона зауставила. Њено обезбеђење се почело развијати за борбу. Пошто је заседа откривена, батаљон је од напада одустао и кроз кукурузе се повукао у Бељевац. Са собом је водио оног Немца заробљеног код Обрадова брда, па су мештани долазили да га виде. И немачка колона се вратила у Младеновац.

Из Бељевца батаљон се преко Копљара пребацио у Орашац, заселак Гајеве, где је заноћио 5/6. септембра. Сутрадан, док се одмарао, у Гајевима, напао га је корпус КГГ, који је намеравао да прослави рођендан Краља Петра II Карађорђевића баш у Орашцу, где је Карађорђе 1804. године подигао први српски устанак. Да би увељичао прославу, корпус је желео да се обрачуна са батаљоном, о коме је претходно добио неопходна обавештења. Ради тога је прикупио око 1.000 четника. Од Немаца је добио оружје и муницију — 30 пушкоритраљеза шараца и доста муниције.

Батаљон је на време открио покрет корпуса КГГ и прикривено посео положај. Кад су се четници примакли, отворио је на њих изненадну ватру. После краће борбе, четници су се повукли према Великој Иван-

¹³⁵ Тог дана су саспушани заробљени припадници СДС. Били су млади људи, који су изјавили да су заведени, и изразили су гкељу да буду примљени у батаљон. На инсистираше политичких радника, примљени су у батаљон, али је један од њих побегао те вечери, а други је 2—3 дана касније ухапшен и осуђен на смрт, која га је ипак мимоишла јер је успео да побегне, иако је био рањен.

чи и Раниловићима, а батаљон се пребацио из Орашца у Стојник.

Политички комесар Главног штаба известио је 11. септембра Покрајински комитет:

„У Гајевима 6. IX борба са чупавцима. Ми без губитака. Они разбијени — са великим губицима, али са наше стране неутврђеним .. „¹³⁶

Батаљон се из Стојника пребацио 6/7. септембра на Венчац, ту преданио, а 8. септембра у Брезовицу је напао и разбио један четнички батаљон. Кад је ушао у Брезовац, батаљон је нашао на окупу око 150 сељака, које су прикупили четници на збор против комуниста. Партијски радници су искористили прилику. Сељацима је о НОБ-у и издаји четника Драже Михаиловића говорио секретар Окружног комитета Крагујевца, Душан Петровић Шане.¹³⁷

Батаљон је из Брезовца наставио покрет правцем Вукосавци-Букуља-Шутица. Када је колона била између Вукосаваца и Букуље, осмотрене су јаке снаге корпуса КГГ. Кретале су се правцем Јеловик-Букуља. Батаљон је посео југозападне падине Букуље, сачекао четнике, изненадио их ватром и одбацио преко речике В. Букуље према Јеловику и Јеловичкој коси. У борби се нарочито истакао пушкомитраљезац Петар Локић. Док је гађао поред њега је био командант батаљона, Милош Дудић Сувоборац и оематрао дејство ватре. У току борбе неколико пута су мењали положај. Батаљон се задржао на јужним падинама Букуље, у рејону Плоче (к. 505).

Четници су се прикупили на Јеловачкој коси, увели свеже снаге и поново извршили напад правцем: Јеловик (к. 445) — Букуља (к. 505). Међутим, опет су одбачени ка Јеловику. У борби је рањен командант батаљона Милош Дудић.

¹³⁶ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 88. Иначе, често се замењују борбе у Гајевима, вођене у размаку од неколико дана — 6. и 11. септембра 1943. И у Зборнику, том I, књ. 5, док. 100, нетачно је наведено да је борба у Гајевима била 8. септембра, да је Сувоборац рањен 9. VIII и да је батаљон био на космајском терену до 10. септембра.

¹³⁷ исто.

трација. На нашој страни рањен Сувоборац, у груди — доста тешко. На њиховој велики губици. Побегли у паници... „¹³⁸

У извештају штаба батаљона, од 1. октобра, речено је, сем осталог:

„9. VIII 1943. г. (треба да стоји 9. IX 1943. — И. Ћ.) у борби на Букуљи рањен Сувоборац. У тим борбама погинуло је око 20 четника...“^ш

После борбе батаљон је продужио према Шутици, где се одмопио до првог мрака, а затим је наставио покрет до Даросаве. Рањени командант Дудић је смештен у болницу-земуницу у Даросави, испод куће Михаила Лазаревића. Ту је, ради његовог лечења и лечења рањеника у болници-земуници у Венчанима остала др Мира Врабић Колин.¹⁴⁰

Тог дана завршио је рад и курс командира чета и водова при Главном штабу Србије. Полазници су упућени у јединице. Извршене су и неке измене у руководећем кадру 1. батаљона и 1. шумадијског одреда, па је њихов нов командни састав изгледао овако:

Штаб 1. батаљона: командант Милош Дудић Сувоборац (после његовог рањавања, дужност команданта вршио је Иван Стефановић Срба), политички комесар Мирослав Јовановић, заменик политичког комесара Лазар Љубоја; командир 1. чете Иван Стефановић, заменик Милан Лазаревић,¹⁴¹ политички комесар Славко,¹⁴² заменик Јанко Врабич; командир 2. чете Влајко Васиљевић Корчагин, заменик Лазар Кужета Љутица, по-

¹³⁸ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 88.

¹³⁹ Исто, док. бр. 100.

¹⁴⁰ Окружни комитет Крагујевца је имао болнице у земуницама у Венчанима и Даросави. Обе су могле да приме свега 12 рањеника. Половином септембра Његован Ђуровић је открио четницима болницу у Венчанима, али није знао за ону у Даросави. Тражећи „докторку и команданта“, четници су претресли цело село, осим куће Лазаревића и још 2—3 куће на крају села. Уочи издаје Његован је др Врабича наговарао да остане у болници у Венчанима. Своју је издају скупо платио.

¹⁴¹ Погинуо почетком 1944, у Рушњу, у борби против СДС.

¹⁴² Остали подаци неутврђени.

литички комесар Тома Бреуљ Вуја, заменик Младен Шарић Обалац; командир 3. чете Ђорђе Нешић, заменик Миша,¹⁴³ политички комесар Електричар,¹⁴⁴ заменик Добривоје Ковач Добрица.

У 1. шумадијском одреду: командант Илија Јовановић Лала, вршилац дужности политичког комесара Јова Роган; командир 1. чете Милорад Милошевић, заменик Милан Радонић Марко, политички комесар Славоко Зечевић Влада, заменик Драгољуб Рађеновић Крле; командир 2. чете Живорад Симић Вивац, заменик Воја,¹⁴⁵ политички комесар Здравко Ољача Жарко, заменик Дмитар Кораћ Црни; ађутант, поручник Богдан Машала, помоћник ађутанта Ранислав Миливојевић Коста и војни инструктор Славко.¹⁴⁶

У цитираном извештају политичког комесара Главног штаба од 11. септембра пише:

„7. и 8. IX поново смо реорганизовали одред и батаљон после завршетка курса. Један део кадрова смо послали за Космај.

9. и 10. IX провели смо са батаљоном и 1. шумадијским одредом и реорганизовали четно руководство ...

Одлучили смо да «» завршетку овог курса не почињемо одмах други: због потребе појачања борбе данас, јер су се дражиновци још активизирали и због велике могућности прилива баш данас, док не захладни, кад су људи мало више колебљиви .. „¹⁴⁷

ПРОБОЈ БАТАЉОНА ИЗ ОКРУЖЕЊА КОД ОРАШЦА

Батаљон је 10. септембра после подне извршио покрет правцем Даросава-Мисача-Орашац (заселак Гајеви). У Мисачи се задржао поред гроба Милана Танкосића,¹⁴⁸ члана среског комитета КПЈ, и одао пошту по-

¹⁴³ Погинуо У Јеловику 1. октобра 1943.

¹⁴⁴ Остали подаци неутврђени.

¹⁴⁵ Остали подаци неутврђени.

¹⁴⁶ Остали подаци неутврђени.

¹⁴⁷ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 88.

¹⁴⁸ Танкосића је јула 1943. ухватила Космајска четничка бригада. Саслушаван је и мучен, па стрељан. Пред четницима није уопште говорио. Неки четници су причали сељацима да су ухватили партизана који не зна да говори.

гинулом другу. Командант Главног штаба је одржао краћи говор и позвао борце да га освете.

Батаљон је 10/11. септембра ушао у Орашац (заселак Гајеви) и разместио се у шуми, на коси поред пута Миеача-Стојник. Око одморишта постављено је обезбеђење.

Заселак Гајеви био је стална база и упориште батаљона, 1. шумадијског одреда и политичких радника. Ту су често свраћали да се одморе, нахране и добију потребна обавештења. Увек су изванредно дочекивани, а о њиховим потребама старали су се сви мештани.

У Орашац је од августа 1943. често навраћао и корпус КГГ, који је Дража Михаиловић упутио у Шумадију да сузбије развој НОП-а, односно да разбије партизанске одреде и формира четничку организацију. Штаб корлуса је знао да је 1. батаљон главна снага НОП Шумадије, па је преко обавештајне службе пратио његове покрете и вребао тренутак да га нападне и уништи. Његов први покушај да то учини, 6. септембра, није га у томе много охрабрио. Али је његово руководство упорно тражило нову прилику.

До 11. септембра корпус се кретао између Букуље, Венчаца, Космаја и р. Колубаре. Један његов батаљон побегао је из Брезовца 8. септембра, испред 1. батаљона, а цео корпус се повукао из борбе у рејону Јеловик-Букуља 9. септембра. Те су борбе биле само увод у одлучујући сукоб. Четници су наставили да прате батаљон.

Штаб корпуса се надао да ће непрекидним узнемиравањем заморити батаљон, натерати га да направи озбиљније пропусте у обезбеђењу, а онда га изненадити и нанети му одлучујући ударац. Како је батаљон имао мало муниције, избегавао је да прихвати наметнуту борбу у неповољним условима, што је четницима погодновало.

Штаб корпуса је проценио да му се 11. септембра већ пружила прилика да изненада нападне и разбије батаљон. Прикривено је прикупио своје снаге и у току ноћи 10/11. септембра опколио батаљон у Орашцу, односно у заселку Гајеви.

Те ноћи командант Главног штаба и чланови штаба батаљона нису после размештаја батаљона пошли на спавање. Проучавали су ситуацију, обилазили стражаре, слали патроле и примали извештаје. Свуда је било тихо, ратницима сумшиво, осећали су да је непријатељ близу, да вреба, али га нису могли открити.

Једна патрола се вратила и известила да је у једној кући кроз прозор видела закланог човека. Поред главе му је горела свећа. Стражарима и патролама скренута је пажња да појачају будност и да о свему што приметите одмах извештавају. По изласку сунца, политички комесар батаљона и његов заменик окупили су комесаре чета на састанак V кући у којој се налазио и командант Главног штаба. Тада је у кућу ушао један борац и известио команданта да се од Копљара и Стојника према логору креће стрељачки строј четника. Убрзо је ушао и други борац. И он је известио да се четнички стрељачки строј креће према логору и из правца Мисаче. Члановима штаба није било тешко да осматрањем утврде тачност њихових извештаја. Четнички стрељачки строј који се кретао од Копљара био је широк преко 4 км. У ствари, четници су се кретали са свих страна. Батаљон је био опкољен.

Командант Главног штаба је преузео команду над батаљоном јер је рањени командант батаљона био на лечењу. Донео је одлуку да се у Гајевима одмах организује кружна одбрана да се четницима нанесе што је могуће већи губици. После тога ће се поступити према развоју ситуације. Командирима чета је издао борбене задатке. Батаљон је био распоређен овако:

— 1. чета је посела положај у усеку ееоског пута, на линији: р. Мисача — школа — раекрсница са путем Мисача — Стојник; њен је задатак био да затвори правце од Мисаче и Раниловића;

— 2. чета је посела положај на коси у усеку сеоског пута Мисача-Стојник, са задатком да затвори тај правац;

— 3. чета, на линији Стојник-Дебељак, добила је задатак да затвори правце који из Стојника и Копљара изводе у одбрамбени рејон батаљона;

— тешки митраљез је постављен у рејону раскрснице пута, на споју 1. и 2. чете, те је могао тући ватром испред обе чете.

Положаји 1. и 2. чете налазили су се у усеку пута дубоког до 1 м; шегови су усеци служили као добри грудобрани и заклони.

Четама је наређено да пусте четнике што ближе, да изненада отвоје ватру, опрече разбијање одбране и продор четника у одбрамбени рејон батаљона. Чете су брзо поселе положаје, пре него што су четници избили на ефикасни дOMET пешадијског наоружања.

Чете су биле тако распоређене да могу једна другој садејствовати, али и самостално дејствовати. Истина, због малих снага и развученог положаја, остали су повећи међупростори у које се непријатељ могао уклонити.

Корпус КГГ нападао је са свих страна, наступајући у три стрељачка строја. Напад је почео око 9 часова, прво на положај 1. и 2, а затим и 3. чете.

Друга чета пустила је четнике на блиско одстојање и засула их ватром из пушака и аутоматског оружја. Четници су направили први поедах с нападима на 2. чету тек пошто им је она сломила неколико јуриша, и то ручним бомбама и уз помоћ тешког митраљеза. У исто време, они су јуришали на положај 3. чете и успели да се уклоне између ње и 1. чете. Положај 3. чете био је одсечен око два сата, тако да је и сама морала да води борбу у окружењу; она се јуришем пробила и посела положај на десном крилу 2. чете, где се налазио пушкомитраљезац Петар Јокић Ненад.

Око потпуно опкољеног батаљона корпус КГГ је све више стегао обруч. Борба се водила изузетном жестином и на блиском одстојању на положајима свих чета. Командири и политички комесари обилазили су борце, упозоравали их да гађају само сигурне циљеве, да штеде муницију. Њихов је положај постајао све тежи. Око 100 бораца пружало је огорчен отпор снагама од око 1.500 четника, и то на врло уском простору. Четници су једно време били толико стегли обруч око батаљона да су преко његових положаја

ватром тукли једни друге. Борци су могли то да прате а и користило им је привремено. Излаз се ипак морао тражити у радикалнијем решењу ситуације, у пробоју из окружења.

О жетини борбе један четнички наредник, командир чете у корпусу КГГ, записао је у свом дневнику:

„Ујутру блокада Гајева код Орашца. Прво блокада па стрељачким стројем детаљан и пажљив претрес сваког жбуна и напослетку излазимо на једну косу. На путу смо нашли неколико поубијаних Срба националиста (сигурно четника — И. Ђ.) који су пали као жртве комунистичких банди... Тек што сам изашао на врх, око моје главе звизнуше неколико куршума. Један метак ме закачи по самом прамену косе. Легао сам. Митраљеви почеше да дејствују. Јуришем заузимамо косу и натерујемо партизане у поток. Поседамо косу на оном месту где су мало пре били партизани. Са свију страна само ври и кува пушчана и митраљеска ватра као и бацање бомби. Комунисти покушавају на све могуће начине да се извуку. Обруч се стеже. Неколико пута ударају на наш стрељачки строј, али су увек крваво платили... Команда јуриш-напред. Маса полете. Напред преко врзине силазимо у један поток, па затим излазимо на једну косу. У колима возимо наше рањенике, а међу њима и једног комунисту. Рањеног, испитивали га и напослетку га убили ...”¹⁴⁹

Већ се пет часова водила упорна и тешка борба. Муниције је понестало. До мрака се није могла издржати борба у окружењу. Око 14 часова политички комесар батаљона дошао је код команданта Главног штаба. Донели су одлуку да се изврши пробој у правцу Стојника. Командант је позвао командире чета и наредио им како да се чете построје за пробој. Батаљон се под ватром постројио у „кару”. Тада је тешко рањен др Милош Савковић.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Архив ВИИ, К-27, док. бр. 12.

¹⁵⁰ Др Милош Савковић је рањен када се из усека у јарку пребацивао преко брисаног простора. Четници су га заробили, мучили и на крају убили. Пре рата био је професор књижевности у Другој мушкој гимназији у Београду. У исто време бавио се књижевношћу и филозофијом. Аутор је најбољег уџбеника југословенске књижевности између два рата. Докторирао је на Сорбони. Уживао је велики углед код београдске и југословенске интелигенције. Био је познат по демократским и напредним схватањима.

На тежишту пробоја била је 3. чета. Њен командир, Ђорђе Нешић, наређује ватру, бацање бомби и јуриш. Чета јуриша и пробија први обруч. Четници одступају неколико стотина метара, где их прихвата други четнички ланац. Чета је дочекана унакрсном ватром. Гину заменик комесара чете Добривоје Ковач и борци Милош Ђуричић и Милева Павловић-Тенкић. Чета нема снаге да пробије и други обруч. Њен јуриш је заустављен.

Батаљон је био изашао изван заклона у усеку пута, па му је положај постао још тежи. Један вод 1. и један вод 3, чете одсечени су, не могу се пробијати у правцу батаљона. И без наређења они се као једна група пробијају према Бањи. На њеном челу је увек сигуран и храбар пушкомитраљезац Срећко. После пада мрака група је стигла у Бању, а одатле продужила у Даросаву, где је сачекала долазак батаљона.

Командант Главног штаба позвао је три пушкомитраљесца и поставио их тако да у пробоју унакрсном ватром туку простор испред 3. чете, да јој у јуришу штите бокове, а по пробоју да остану у заштитници. Они су отворили ватру на четничке пушкомитраљесце и групе на правцу пробоја. Тада је командант наредио јуриш.¹⁵¹

Јуришало се преко њива и потока, у правцу Стојника. Пред ватром устремљеног батаљона пукли су четнички обручи. Борци су у кукурузима и иза врзина налетели на четнике. Дошло је до борбе прса у прса,

У 1. батаљон ступио је на дан његовог формирања, као референт за агитацију и пропаганду. Код бораца и у народу био је врло популаран, сви су га ословљавали са „друже професоре“. Организовао је културно-забавни живот у батаљону и у селима. Писао је песме, скечеве, једночинке и „врапце“. Из тог периода најпознатија му је „Песма челик-батаљона“. Редовно је сарађивао у „Гласу“, у коме је објавио велики број дописа, песама и других прилога. Био је кандидат за делегата Србије за Друго заседање АВНОЈ-а. Непрекидно се кретао са штабом 1. батаљона и учествовао у свим борбама батаљона.

¹⁵¹ Тог судбоносног тренутка Тома Бреуљ Вуја сећа се овако: „У једном моменту Брадоња командова: Другови, слушајте моју команду! За мном! На јуриш-напред! Он први скочи и јурну напред, а за њим је летео цео батаљон“.

ударало се кундацима и ножевима. Четници нису издржали силовити налет батаљона.

Док није пробијен четнички обруч командант Главног штаба је јуришао први, а после пробоја остао је са групом пушкомитраљезаца у заштитници. При повлачењу, заштитница је у једној шиви са кукурузом затекла командира 1. чете, Мићу Милошевића, да се гуша са три четника. Они су покушали да га савладају гушањем. Хтели су по сваку цену да га живог ухвате, али се он бранио на живот и смрт. Командант је с муком успео да у тој гужви пиштољем убије двојицу четника. Трећем је Милошевић извукао нож-тесак и њиме га убио, па се,¹⁵² сав крвав и израђављен, повукао са заштитницом.

Батаљон је покушала да гони једна четничка јединица, али је одустала кад је дочекана пушкомитраљеском ватром заштитнице.

У једном забрану код Стојника батаљон је застао да се прикупи, одмори и преброји. Из села Гајева су допирали јауци. Видео се и дим из многих кућа које су четници запалили.¹⁵³ То је био повод да се командант Главног штаба обрати прикупљеним борцима краћим говором и да их позове да у наредним борбама освете жртве четничких злочина и казне злочинце и паликуће.

Неколико дана после ове борбе, 16. септембра, политички комесар Главног штаба пише Покрајинском комитету:

„После једне велике борбе са концентрисаним снагама дражиноваца где их је било око 1.000, и у којој су имали око 30 само мртвих, осећа се попуштање са њихове стране. Непрестано беже од наших. Сада им припремамо још веће ударце... У прошлој борби са четницима погинуо је и професор (др М. Савковић — И. Ђ.).

¹⁵² У току пробијања, четнички командант села срео је политичког комесара батаљона, који је капу са петокраком звездом био окренуо наопачке. Четнички командант је пред њим почео да псује партизане и комунисте. Тада му је пришао курир и известио га да тражену помоћ из Младеновца неће добити. Он је још жучније наставио да псује комунисте, али и своје што му не шаљу помоћ. Оба четника су разоружана, саслушана и кажњена у Стојнику.

¹⁵³ Запалили су око 70 кућа.

- Он је био при штабу, водило се рачуна о његовој безбедности. Погинуо је својом непажњом ..¹⁵⁴

Првог октобра штаб 1. батаљона написао је Главном штабу следеће:

„11. IX 1943. године напало нас је 1.500 четника у с. Гајевима. Погинула су нам 4 друга и 1 другарица. Убили смо преко 50 четника и још више ранили..“¹⁵⁵

Тачан број убијених и рањених четника за време борбе у Гајевима није утврђен. Политички комесар Главног штаба пише да је убијено око 30, а штаб батаљона око 50 четника. Број рањених је био, несумњиво, већи. Сељаци из Орашца су касније причали да су четници извезли из Гајева „четрдесет кола мртвих и рањених“.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 92.

¹⁵⁵ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 100. У Зборнику, том I, књ. 5, док. бр. 93, налази се „Извештај штаба првог батаљона првог шумадијског НОП одреда од септембра 1943. год. штабу одреда о борби против четника Д. Михаиловића у Гајевима и Орашцу код Аранђеловца“. У њему између осталог стоји да је:

„Батаљон:...

6. IX У септ. бат. је водио борбу са четницима Др. Михаиловића у Орашцу и Гајевима. Четници су били концентрисали све снаге што их имају у Шум.(адији). Укупно их је било око 1.000. Борба је била огорчена, од 9 пре подне до 3 часа по подне. У борби је долазило до хватања за гушу и борбе ножевима. Четници су разбијени. Погинуло је 30—40 четника, махом брадоња, а много рањено. Погинуо је неки ком.(андант) шт.(аба) „корпуса“ чије име крију. Заробљено 10—15. Плен: 10 пушака и 1 митраљез. Ми смо имали 4 мртва: Милош Ђуричић „Баске“, Милош Савковић, Добрица, Вера „Тенкић“ из Бање, а не зна се шта је са Шубарлијом“.

Назив документа није одговарајући. Први батаљон није био потчињен I. шумадијском одреду, па му није ни достављао извештаје; исто тако штаб батаљона не би о истој борби у документу бр. 100 известио једно, а у документу бр. 98 друго. То је, вероватно, део извештаја у коме је било речи и о другим јединицама, па је написан изван батаљона. Изнети подаци одговарају борби од 11. а не од 6. септембра. Писац документа није био обавештен, као што су били штаб батаљона и политички комесар Главног штаба.

¹⁵⁶ Мисли се на сељачка кола у која стаје по 2 тежа или 4—6 лакших рањеника. Према архиву ВИИ, К-1984/Ф, рег. бр. док. 7-1/2/Ф, четници су у овој борби имали 90—110 погинулих.

Из батаљона је погинуло 5 и рањено 5 бораца. Осим већ поменутих, погинуо је и Душан Агатоновић Шубарлија.¹⁵⁷ Рањени су: Милорад Милошевић, Лазар Кужета, Ђорђе Поповић, борац Бели и омладинац Раде (који је пренет у болницу у Даросави).

Ворба у Гајевима завршена је око 15 часова, што значи да је вођена по дану, око шест часова, са корпусом КГГ који је био око 10—15 пута бројнији. Четници су казнили Гајеве за пружање помоћи батаљону спаљивањем око 70 кућа.

Губици батаљона, с обзиром на однос снага и тешку ситуацију, нису бројно велики. Ипак је Покрајински комитет, 24. септембра, написао следеће ОК Крагујевца:

„У борбама са четницима, поред успеха, ви сте имали велике губитке. Губитак најбољих другова говори о томе да се још нису преболели они недостаци које смо констатовали на војном саветовању. Смрт професора Савковића је велики губитак за нас...“¹⁵⁸

Иако је корпус КГГ дуже време припремао одлучујући напад на батаљон и успео да му у Гајевима наметне тешку и неравноправну борбу (са 10—15 пута бројнијим снагама, бољим и бројнијим наоружањем), није успео да га разбије. Али та борба је показала да обавештајно-извиђачка служба батаљона према четницима није била довољно развијена. И то се, у овом случају, осветило, без обзира на што су намере непријатеља осујећене, уз релативно мале губитке. Батаљон је био стављен на највеће искушење. Али је одолео јер су одлучили храброст његовог састава, смеле одлуке и сигурно командовање старешина. Овај велики успех батаљона народ Шумадије је дочекао с радошћу. Он је допринео стварању легенде о непобедивости партизана, а озбиљно је утерао страх у кости свим непријатељима.

¹⁵⁷ Томо Бреуљ Вуја га је видео да седи и да се држи за стомак. Позвао га је да се повлаче, а он је на то одговорио: „Ајдете ви, сад ћу ја“. Касније је утврђено да је био тешко рањен и да је од рана издахнуо.

¹⁵⁸ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 94.

ОСВРТ НА ПРОТЕКЛА ДЕЈСТВА 1. БАТАЉОНА

Батаљон је 11/12. сеитембра стигао у Даросаву. Ту су му се прикључила два вода бораца који су се из Гајева пробили преко Бање. Неколико дана задржао се у рејону Даросаве и Венчана. Од тада до формирања 1. шумадијске бригаде дејствовао је, у саставу привремене бригаде.

За два и по месеца самосталног дејства батаљон се борио у централној Шумадији, на Космају, у Подунављу, Јасеници, Колубари и у таковском крају. Први је после 1941. године почео да се креће, води борбе и напада по дану, што је пробудило самопоуздање народа и отворило нове перспективе НОП-у. У свим крајевима народ га је дочекивао с поверењем и љубављу. То су, у ствари, били изрази вере у борбу коју је водио.

За та два и по месеца батаљон се успешно борио против немачких јединица (на Букуљи, код Селевца и код Липовца); против Бугара (на Венчацу); против СДС и СДК (у Живковцима, Сврачковцима и Горњим Бранетићима); против четника Драже Михаиловића (у Дудовици, Копљарима, Брезовцу, Вукосавцима, Гарашима, на Букуљи, у Гајевима, два пута, и у Крушевици). Демолирао је рудник угља у Јунковцу и фабрику шамота у Даросави, обезбеђивао војно и међуокружно партијско саветовање у Шумадији, а извео је и много других напада на непријатеља и објекте који су му служили.

Непријатељ је знао да је батаљон ударна снага народноослободилачког покрета у Шумадији, па је чинио све да га изненади и разбије. Скоро све борбе батаљон је водио са надмоћнијим непријатељским снагама.

Укупно је водио око 25 борби. У њима је погинуло око 26, а рањено 35 бораца. Његов се састав обновио новим борцима, у једној већој и у више мањих попуна. Запленио је извесну количину оружја, муниције и друге опреме, али не и довољно муниције да подмири своје стварне потребе.

У сукобима с батаљоном непријатељ је имао око 200 мртвих и око два пута толико рањених војника.

Сем тога, ликвидирао је на свом оперативном подручју око 25 домаћих издајника.

Нови борци који су ступили у батаљон, одреде били су из Београда, Земуна и из села Шумадије, што је била нормална последица успешног дејства батаљона. Већина њих се у батаљону прекалила за оружану борбу. Он је, иначе, био језгро и извор војних и политичких руководилаца за 1. шумадијску бригаду. У њему су извршене организацијске промене које су га учвршћивале и подизале његову борбену способност. Постао је добро увежбана и наоружана јединица великих борбених и моралних вредности. Зато је и растао број и обим борби које је водио, док је број погинулих и избачених из строја опадао.

Дејство батаљона и партизанских одреда у Шумадији усклађивао је Главни штаб Србије. Тесна повезаност са партијском организацијом и њеним руководством омогућавала му је шири увид у ситуацију а и штитила га је од непријатних изненађења.

При планирању акција, увек се водило рачуна не само о војним већ и о политичким разлозима, о томе како ће одређена акција утицати на средину у којој се изводи.

Док су дејства одреда била усмерена на ликвидирање издајника, кидање телефонских и других веза, ликвидирање сеоских станица СДС, паљење општинских и пореских архива, разбијање окупаторске и квислиншке власти, рушење саобраћајница и објеката на њима, извођење диверзантских акција, кратких, изненадних и брзих препада, постављање заседа и сл., батаљон је изводио веће, обимније и сложеније акције. Он је ликвидирао среске станице СДС, палио архиве среских начелстава, уништавао изворе енергије, саобраћајнице, објекте и транспорт на њима, нападао веће непријатељске јединице и нанео им веће ударце. Батаљон и одреди дејствовали су, начелно, у супротним и што удаљенијим рејонима, да би развличили снаге непријатеља на широком подручју и око великог броја објеката.

Батаљон је био изузетно популаран у народу, па се у попуни, позадинском обезбеђењу, прикупљању оба-

вештења, чувању рањеника и свему другом ослањао на широку његову подршку. Организовао је велики број политичких зборова у селима кроз која је прошао. На њима су објашњавани платформа и циљеви НОП-а и раскринкаван непријатељ. Упркос тешким условима и непрекидним покретима, у батаљону је био развијен културно-забавни живот, којим су обухваћена, колико је то било могућно, и села у којима је он боравио.

Укратко, све што је показао у борбама са непријатељем и у контакту с народом донело му је популарни назив челик-батаљон.¹⁵⁹

Батаљон је оправдао циљеве због којих је формиран: извршио је постављене задатке и потврдио правилност оријентације војно-политичког руководства Србије на формирање оперативних јединица у Шумадији. На сличан начин су формирани и ударни батаљони у јужној Србији, који су постали језгро јужноморавских бригада.

Свему што је речено треба додати и ове значајне особености батаљона које су пресудно утицале на његове војничке успехе.

Батаљон је био састављен добрим делом од бораца и старешина прекаљених у илегалним борбама у Бео-

¹⁵⁹ У „Гласу“ (бр. 6, септембар 1943) објављено је више написа о борбама батаљона и песма др М. Савковића „Песма I. шумадијског батаљона“, која је често рецитована на приредбама. Песма се завршава стиховима:

Кроз мрак нам срце фијуче ко тане,
Кад прсне-сине кроз ноћ жар.
Пушком крчимо нове дане
И срећу светлу носимо на дар
Нас свуда зове глас милиона,
Нас, децу челик-батаљона.
Народе наш, крвав и јадан,
Увежи своје патње у време,
Коракни с нама, свануо је дан,
Коракни с нама у ново време
На борбу, освету нек јекну сва звона
Коракни с децом челик-батаљона.

У истом броју објављена је и вест да су четници убили др Савковића.

граду и у борбама у Шумадији од 1941. до 1943. године. Красили су их високи морал, револуционарност и спремност на највеће жртве и одрицања. У њему је, даље, спровођена непрекидна, систематска војно-стручна обука појединаца и јединица (познавање и употреба оружја, тактичка обука, обука у гађању, маскирању, утврђивању, кретању итд.) и одмах практично проверавана.

Захваљујући томе, батаљон је често прелазио и по 8 км на час, и то ноћу, због чега је много пута успео да изненади непријатеља, нанесе му или изманеврише УДар.

Батаљон је имао добар командни кадар: одлучан, иницијативан, умешан, увек спреман да личним примером, где год је најтеже, покаже како се ваља борити за слободу. Узајамно поверење, бораца и старешина било је, зато, врло изражено.

ФОРМИРАЊЕ ПРИВРЕМЕНЕ БРИГАДЕ И 2. БАТАЉОНА

Командант и политички комесар Главног штаба одржали су 14. септембра састанак са штабом 1. батаљона; присуствовао му је и Света Поповић. На састанку су одређени задаци батаљона за неколико следећих дана.¹⁶⁰ Истог дана, батаљон је у Даросави ухватио, саслушао и стрељао полицијске агенте Милутина Ралетића и Милутина Пантелића.

Батаљон и 1. шумадијски одред заједно су логорovali 18, 19. и 20. септембра. Космајски одред, иако очекиван, није дошао. За три дана логоровања борци су се одморили, очистили оружје, средили одећу и војничку опрему; одржани су партијски, скојевски и војнички састанци. Штабови (батаљона и одреда) су одржали састанак са политичким радницима округа Крагујевац.¹⁶¹ Заједничко логоровање и овај састанак са политичким радницима били су од велике користи.

У извештају политичког комесара Главног штаба Покрајинском комитету, од 25. септембра, пише о заједничким акцијама батаљона и 1. шумадијског одреда већ од 20. септембра:

„После тога, одред и батаљон пошли су заједно. Од њих је формирана привремена бригада..”¹⁶²

¹⁶⁰ Архив Србије, ПКС-384.

¹⁶¹ Исто.

¹⁶² Исто; у „Централној Србији у НОБ” пише: „У другој половини септембра Шумадијски НОП одред је реорганизован у батаљон и од њега и Првог шумадијског батаљона формирана је привремена бригада”. Под називом Привремена шумадијска бригада познатија је јединица формирана од бораца 1. шумадијског и Космајског одреда 22. XII 1943. у Црљенима, код Лазаревца — „Војна енциклопедија”, II изд., том 9, стр. 573.

Из тога се може закључити да је од 1. батаљона и 1. шумадијског одреда формирана нова јединица (овде названа привременом бригадом) у време заједничког логоровања између 18. и 20. септембра. До 25. септембра 2. батаљон није формиран, јер о томе није било речи у цитираном извештају политичког комесара.

Формирање батаљона у одредима најавио је политички комесар Главног штаба тек 16. септембра у извештају Покрајинском комитету:

„Сем бригаде, приступићу стварању нових батаљона, који сада неће ући у састав војске, већ одреда. Чете шумадијског одреда јачају. Све те чете ми ћемо претворити у батаљоне. Из тих батаљона ми ћемо регрутовати нове борце за јачање бригаде.

Ових дана извршићемо концентрацију свих снага са овог терена и Космаја, извршити смотру и, заједнички, неку већу акцију, а после сваки на свој терен са конкретним задацима .. „¹⁶³

Привременом бригадом непосредно је командовао командант Главног штаба.

Привремена бригада је већ 21. септембра напала корпус КГГ, који се 20/21. септембра пребацио из Мисаче и у свануће разместио за одмор у рејону Прогореоца и Крушевице. Одлуку о том донео је командант Главног штаба одмах после добијених обавештења о доласку четника и њиховом размештају.

Бригада се у свануће спустила низ Ваган. Четничко обезбеђење отворило је на њу ватру и повукло се. Четничке бригаде су покушале да под ватром поседну положај и пруже отпор, али нису успеле, па су се повукле преко Рудоваца и Даросаве у правцу Венчана.

При гоњењу четника, једна патрола се сукобила са одељењем немачких војника које је из Лазаревца долазило у помоћ четницима. Убијен је један Немац.

О овом нападу штаб 1. шумадијског одреда, 1. октобра извештава Главни штаб:

„21. септембра 1943. цео одред у саставу Привремене шумадијске бригаде водио је борбу са четничком бандом у селу Крушевици. Четници су разбијени и у

¹⁹² Зборник, том I, књ. 5, док. 122 и 113.

паничном бегству растурени по терену. Резултати борбе у погледу непријатељских губитака непознати...¹⁶⁴

Из рејона Прогореоца и Крушевице бригада је извршила покрет правцем Калањевци—р. Качер—Трудељ, и 24. септембра заноћила у Заграђу, испод Рудника. У њеном саставу били су 1. батаљон и 1. шумадијски одред, са 1. (Рудничком) и 3. (Качарском) четом. У току ноћи командант Главног штаба добио је обавештење да се 1. батаљон Качерске четничке бригаде налази у варошици Рудник (заселак Градови), у кући Љубомира Чивовића, где вечера и пије, па је одлучио да га сутрадан нападне и разбије. Бригада је 25. септембра око 9 часова избила у рејон Ћерамиде—Кеља (к. 705). Ту је командант издао јединицама заповест за напад.

Шумадијски одред (командант Илија Јовановић Лала) добио је задатак да нападне на варошицу с јужне стране, од рудника олова и цинка ка центру, и да четнике набаци на положај 1. батаљона.

Батаљон (вршилац дужности команданта Иван Стефановић Срба) је добио задатак да затвори правце Рудник—Заграђе—Трудељ и Рудник—Јарменовци, поседне положај Кеља (к. 705)—Ћерамиде—Велико брдо—десна обала Јасенице и да на њему дочека и разбије четнике.

Јединице су одмах прикривено поселе положаје.

По четничкој територијалној подели, варошица Рудник је припадала 1. батаљону Качерске четничке бригаде. Команданта тог батаљона већ много пре било је страх „од комуниста“. Он је од команданта своје бригаде 2. септембра тражио „појачање у наоружању“:

„С обзиром да се територија овог батаљона налази око Рудничке планине и да добар део планине Рудник припада овоме батаљону, те се због исте планине комунисти често појављују у већим групама од око 100, 120 и преко 150 људи, молим команданта да ми се додели што више аутоматског оружја, пушака и муниције, тим пре што комунисти, у колико имам обавештења, имају намеру да се на Руднику концентришу и одатле појачају акцију у целом крају...“¹⁶⁵

¹⁶⁴ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 99.

¹⁶⁵ Архив ВИИ, К-74, фасц. 2, док. бр. 28/2.

Да ли је до таквог закључка командант дошао властитом проценом или прикупљањем обавештења, о томе нема података, али је бригада стигла на Рудник пре него што је решен његов захтев.

Шумадијски одред је пошао у напад са Качерском четом на десном, а Рудничком четом на левом крилу. Четничко обезбеђење било је изненађено, испалило је неколико метака и побегло. И остали четници, окупљени око једне чесме, оставили су опрему и, бежећи испред одреда, налетели на положај 1. батаљона. Но, кад су и с те стране дочекани ватром, побегли су, заједно са командантом, кроз варошицу у правцу планине (Рудник). Бежећи појединачно и у мањим групама, расули су се по Руднику. Убијена су 3 четника и заробљена 3 мобилисана сељака, који су одмах пуштени. Бригада није имала губитака. У Руднику је запаљена општинска архива и демолирана зграда општине и поште, телеграфа и телефона.

Из варошице бригада је избила на планину Руд-**ЕИЖ**, у рејон Паљевине, и ту остала на одмору 26. и 27. септембра. Пред мрак, 27. септембра, кренула је према Букуљи. У току ноћи стигла је у Војковце, а сутрадан у „Првомајски логор“, на Букуљи, где је остала 29. и 30. септембра.

Занимљиво је да је Командант Качерске четничке бригаде 30. септембра писмено предлагао, команданту Рудничког корпуса да се „снаге корпуса концентришу и иападну комунисте у с. Шилопају и с. Војковцима“. Бригада му је, жали се он, слабо наоружана, „што комунисти знају“, па често долазе ју качерски срез; у бригади има „свега око 100 пушака српских“, а „ова група комуниста има два тешка митраљеза и око 30 пушкомитраљеза. Поменута група комуниста налази се већ шест дана у овом срезу“.¹⁶⁶ Занимљивост овог „предлога“ је у томе што је командант четничке бригаде и два дана раније знао јачину и распоред иривремене бригаде, али није предлагао да се она нападне. Учинио је то тек два дана по одласку бригаде из ка-

¹⁶⁶ Архив ВИИ, К-74, фасц. 22, док. бр. 42/2.

черског среза, преувеличавајући њено наоружање и стављајући до знања да је његова бригада неспособна за напад.

Политички комесар Главног штаба послао је 1. октобра Покрајинском комитету следећи извештај:

„Драги другови,
Формирао сам још један батаљон .. „¹⁶⁷

Према сећању учесника, формирање 2. батаљона извршено је у „Првомајском логору“. Како је бригада у њему логоровала 29. и 30. септембра, само један од та два дана може бити дан његовог формирања. Командни састав батаљона чинили су: командант Ранислав Миливојевић Коста (место заменика команданта остало је непопуњено), политички комесар Тома Бреуљ Вуја, и заменик политичког комесара Драгољуб Рађеновић Крле. Командир 1. чете био је Слободан Козаров Бели, а командир 2. чете Радован Јовановић.

Батаљон је имао само две чете; трећа је формирана 5. октобра од бораца Чачанског одреда. Тада је за заменика команданта батаљона постављен Раденко Мандић, командант Чачанског одреда, за командира 3. чете Драгомир Новаковић Чапајев, а за политичког комесара Милош Лазаревић (Славко Сељак). Од 30. септембра до формирања 1. шумадијске бригаде, 2. батаљон је дејствовао у саставу привремене бригаде, са 1. батаљоном и 1. шумадијским одредом.

Пред мрак 30. септембра, у „Првомајски логор“ стигли су политички радници Ђорђе Ђурић и Слободан Минић. Они су известили команданта Главног штаба да је једна четничка колона отишла у правцу засеока Павловићи—Лекићи (село Јеловик). Командант им је дао задатак да утврде где су четници заноћили и да га о томе обавесте.

По паду мрака бригада је из „Првомајског логора“ сишла у Јеловик и вечерала код јеловачких воденица. За време вечере Ђурић и Минић су дошли и обавестили да се ради о батаљону четника из корпуса КГГ и да је заноћио у засеоку Павловићи и Лекићи.

¹⁶⁷ Архив ПКС-392.

Командант Главног штаба је одлучио да нападне тај батаљон. После прикупљених обавештења и извршених припрема, напад је почео у зору 1. октобра. Нападали су 1. и 2. батаљон, а једна чета 1. шумадијског одреда требало је да затвори излаз из засеока коритом потока. Рудничка чета 1. шумадијског одреда упућена је у заселак Широковац, да приведе четничког команданта села Драгољ.

По стрељачком строју 1. и 2. батаљона четничко обезбеђење је отворило ватру и повукло се. Том приликом погинуо је заменик командира 3. чете 1. батаљона, Радомир Виторовић Миша. Батаљони су брзо упали у сеоска дворишта и куће. Изненађени четници су најчешће полуодевени искакали из кућа и бежали у свим правцима. Највише их је побегло коритом потока, јер тај правац, због тешке оријентације ноћу, није на време затворила чета 1. шумадијског одреда. Убијено је 6. четника, заробљен 1, а више их је рањено. Заплењено је нешто муниције и друге опреме.¹⁶⁸

Батаљони су ујутро наставили да гоне четнике у правцу р. Качер и села Драгољ. Једна патрола је заробила 4 четника. Тројицу сељака, мобилисаних „на вежбу“, разоружали су и пустили кућама, четврти је био активан четник, и њега су довели у штаб. Око 12 часова бригада је стигла у Драгољ, где је ручала.

После ручка хармоникаш Славко Лукић забављао је борце. Играло се на путу. Тада су четници отворили ватру на обезбеђење изнад пута. Борци су се из кола разлили у стрелце. Четници су са положаја на једној коси отварали ватру. Око два часа трајала је борба. Једна чета 1. батаљона избила је четницима на бок, отворила ватру и присилила их да се повуку. Ускоро је пао мрак па је борба прекинута. Према изјавама учесника, убијено је 10—12 четника; 3 активна четника су заробљена, саслушана и стрељана.

¹⁶⁸ Архив ВИИ, К-1984, док. бр. 2/2 и 6/1. У овој борби погинуо је, услед неспоразума, од четника мобилисани Слободан Пантелић, из Бање, који је са целом породицом сарађивао са НОП-ом.

Из 1. батаљона рањена је Јелисавета Старчевић.
О овој борби штаб Рудничког четничког корпуса овако је известио „Врховну команду“ Драже Михаиловића:

„... Ова комунистичка група 1.10.1943. године изјутра прешла је на терен с. Драгоља из села Јеловика, где је изненадила једну мању Кадабићеву групу и нанела јој врло тешке губитке...“¹⁶⁹

Из Драгоља бригада је наставила покрет правцем Трудељ—Заграђе—Рудник. У засеоку Јевтићи (село Заграђе) наишла је на око 30 омладинаца из села Мутања, Церове и Шиполија, који су по наређењу четника, ишли у село Теудаљ да на брду Теовац положе заклетву краљу Петпу. Батаљони су омладинце повели са собом на Рудник и задржали их, 3. октобра, код „Херманове виле“, док није завршено полагање четничке заклетве. Из те групе у 1. шумадијски одред добровољно је ступио Ђорђе Петровић из села Мутња, остали су се вратили кућама.

Батаљони су стигли на Рудник 3. октобра. Ту су почеле непосредне припреме за формирање 1. шумадијске бригаде.

¹⁶⁹ Архив ВИИ, фасц. 2—4.